

Tartu Ülikool
humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
maailma keelte ja kultuuride kolledž
klassikalise filoloogia osakond

Elo-Mall Toomet

Argose kohalikud kultustraditsioonid ja varane kreeka eepika:
vastastikused seosed

Magistritöö

Juhendajad: kaasprofessor Mait Kõiv
dr. Neeme Näripä

Tartu 2021

Sisukord

Kasutatud lühendid	4
Sissejuhatus	7
1. Argose tasandik varases eepikas	12
1.1. Homeros	12
1.2. Hesiodiline eepika	13
1.3. Phoronis ja Danais	14
1.4. Teeba tsükkel	15
1.5. Heraklesega seotud eepika	16
2. Phoronis ja Danais	17
2.1. Phoronis	17
2.1.1. Ülevaade	17
2.2.2 Phoronis ja Argose kultused	19
2.2. Danais	20
2.2.1. Ülevaade	20
2.2.2. Danaise pärimus	21
2.2.3. Danais ja Argose kultused	26
2.3. Kokkuvõte	31
3. Melampodia	33
3.1. Ülevaade	33
3.2. Melampuse pärimus	34
3.3. Melampuse pärimus ja Argose kultused	37
Kokkuvõte	40
4. Thebais	41
4.1. Ülevaade	41
4.2. Thebaise pärimus	42
4.3. Teeba tsükkel ja Argose kultused	45
4.4. Kokkuvõte	47
Kokkuvõte	49
Kasutatud	52
Sõnaraamatud	52
Allikad	52

Käsitlused	54
Summary.....	61
Lisa 1: Argose tasandik Peloponnesosel.....	64
Lisa 2: Argose tasandik	64

Kasutatud lühendid

A. = Aischylos.

Pr. = *Aheldatud Prometheus*.

Supp. = *Palujannad*.

Acus. = Akusilaos Argosest.

Ael. = Aelianus.

VH = *Varia historia (Kirevad lood)*.

Ar. = Aristophanes.

Th. = *Naised tesmofooridel*.

Archil. = Archilochos.

B. = Bakchylides.

Dith. = *Ditiürambid*.

Epin. = *Epiinikionid*.

Certamen. = *Certamen Homeri et Hesiodi (Homeroose ja Hesiodose võistlus)*.

Dan. = *Danais*.

EGEF = Tsagalis, Christos, ed. (2017) *Early Greek Epic Fragments I: Antiquarian and Genealogic Epic*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

Epig. = *Epigoonid*.

E. = Euripides.

Ph. = *Foiniiklannad*.

Eus. Abr. = Eusebios. *Chronikon*.

EGM = Fowler, Robert Louis Herbert, ed. (2000) *Early Greek Mythography I: Texts*. Oxford: Oxford University Press.

fr. = *fragmentum*.

FGrHist = Jacoby, Felix, ed. (1954) *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Teil 3. Brill: Leiden.

Hdt. = Herodotos.

Hellanic. = Hellanikos Lesboselt.

Hes. = Hesiodos.

Op. = *Tööd ja päevad*.

Hom. = Homeros

Il. = *Ilias*.

Od. = *Odiüsseia*.

h. Hom. = Homerose hümnid.

Ap. = *Apollonile*.

Hsch. = Hesychios.

Hyg. = Hyginus.

Fab. = *Fabulae (Müüdid)*.

LCL = *Loeb Classical Library*.

LSJ = Liddell, Henry George, Roberts Scott, eds., Sir Henry Stuart Jones, Roderick Mc Kenzie, rev. (1968) *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

MW = Merkelbach, Reinhold, Martin Litchfield West, eds. (1967) *Fragmenta Hesiodica*. Oxford: Clarendon Press.

Ov. = Ovidius.

Met. = *Metamorfoosid.*

Paus. = Pausanias.

PEG = Bernabé, Alberto, ed. (1996) *Poetae epici Graeci. Testimonia et fragmenta, Pars I.* Stuttgart/Leipzig: Teubner.

Pherecyd. = Pherekydes Ateenast.

Phor. = Phoronis.

Pi. = Pindaros.

N. = *Nemea oodid.*

P. = *Pythia oodid.*

Plu. = Plutarchos.

Q, Gr. = *Kreeka küsimused.*

Apollod. = Pseudo-Apollodoros.

S. = Sophokles.

El. = *Elektra.*

SEG = Woodhead, Arthur G. (1958) *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Vol. XV Leiden: Sijthoff.

Str. = Strabon. *Geographica.*

Suid. = *Suda leksikon.*

s. v. = *sub voce.*

test. = *testimonium.*

Theb. = *Thebais.*

Th. = Thukydides.

Sissejuhatus

Argose tasandik Peloponnesose poolsaarel on oluline piirkond nii Kreeka ajaloos kui mütoloogias. Pronksiajal oli tegu ühe kõige olulisema keskusega hilisema Kreeka aladel ning mälestus sellest on tajutav ka kogu kreeka kultuuriloo jaoks keskses kangelaseepikas, kus sageli mainitakse pronksiajal olulisi asulaid. See ennekõike Trooja sõjaga seotud pärimus on oma kõige tuntuma kuju võtnud tõenäoliselt juba arhailisel perioodil Homerose eepostes *Ilias* ning *Odüsseia*, kus Argose tasandikult pärinevad mitmed kreeklaste kõige olulisemad väejuhid eesotsas Agamemnoniga. Kreeka mütograafias, ajalookirjanduses, draamas ning luules on aga tuntud veel mitmed Argose tasandikuga väga tugevalt seotud lood, mille põhisüžeed on väga tõenäoliselt hilisemasse kirjandusse jõudnud arhailiste eepiliste teoste kaudu. Nii on Argos lähtepunktiks Teeba sõdadega seotud eepostes *Thebais*, *Epigoonid* ning *Alkmaionis*, samuti on see piirkond keskne genealoogilise või antikvaarse eepika alla liigitatavates teostes *Phoronis* ning *Danais* ja oluline antiikajal Hesiodose nimega seostatud kataloogilises või genealoogilises eeposes *Melampodia*. Argosega seotud müütidest on katkeid säilinud ka samuti hesiodilises¹ teoses *Naiste kataloog*, kus erinevate sugupuude hulgas on ka Inachose, Argose tasandiku kõige olulisema jõe järeltulijad, kelle hulka kuuluvad enamik siinsete müütide kangelasi. Ka hesiodiline *Aigimios* toob ära Argosega seotud katkendeid, mille tähtsus või kontekst selles eeposes pole aga selge. Samuti on Argos kindlasti oluline Heraklesega seotud mütoloogias, nii selle kangelase päritolu kui tema poolt tasandikul või selle lähistel sooritatud vägitööde tõttu.

Selle töö lähtepunktiks on valitud eeposed, mille süžees on Argos selgelt olnud keskseks või võtmetähtsusega sündmuspaigaks ning mille puhul on võimalik välja pakkuda seoseid Argose tasandiku arhailise perioodi (umbes 800–600 eKr) pühapaikade ning nende juurde kuuluvate rituaalide ja pidustustega. Töö hüpoteesiks on, et fookuses olevate eeposte – *Phoronise*, *Danaise*, *Melampodia* ning *Thebaise* – juba varaklassikalisel perioodil ka väljaspool Argost tuntud kuju on otseselt mõjutatud Argose tasandiku pühapaikadega seotud kultusmüütidest² ning nende eeposte

¹ Kasutan sõna „hesiodiline“ siin ja edaspidi antiikajal Hesiodose nimega seostatud eepika kohta.

² Kultusmüüdi all mõistan müütilist lugu, mille puhul saab olemasolevate andmete põhjal näha või tõenäoliseks pidada otsest paralleeli loo ning rituaali vahel.

väljakujunemine toimus seega arvestataval määral kohalike kultuste kontekstis. Kaalumist väärrib aga ka küsimus võimalikust vastupidisest mõjust, panhelleenilisema materjali sidumisest kohalikult tähtsate paikade ja rituaalidega.³ Peamisteks vaatluse alla tulevateks kultuskeskusteks on esmalt kõige mõjukam asulatevaheline pühamu Heraion, teiseks Argose linn ning sealseid pühamud ja lisaks neile ka Tiryns ning hilisemal ajal kultuslikult tähtsana tuntud Lerna piirkond. Ära märkida tuleb ka Mückeene, Nauplia ning Lyrkeia.

Siinkohal on vaja teadvustada kaht probleemi, mille tõttu selle teema uurimisel saab paratamatult jõuda vaid oletuslike ning tõenäoliste, kuid mitte täiesti kindlate vastusteni. Esiteks on enamik varast eepikat säilinud meieni vaid äärmiselt fragmentaarsel kujul ning töös käsitletavate eeposte täpne sisu ei ole kindla faktina teada. Seega tuleb arvatavad süžeed avada hilisemate ning väga tõenäoliselt nendel varastel eepostel toetuvate allikate põhjal. Teiseks on kultusmüüdi küsimus Antiik-Kreeka kontekstis samuti keeruline, kuna meil on kreeka religiooni rituaalse külje kohta võrdlemisi vähe andmeid ning enamik sellest teadmistest on pigem hilisem ja arhailisele perioodile vaid ettevaatlikult, varaste tekstikatkete ning arheoloogilise materjaliga kõrvutades laiendatav. Pean aga teemat ning allikate mõtestada ja seostada püüdmist oluliseks vaatamata nende allikate vähesusele või isegi eriti selle pärast, kuna just erinevatest vaatenurkadest ning küsimustest lähtuvalt on seda nappi materjali ning selle kaudu ka arhailist Kreekat võimalik paremini mõista.

Töö esimeses peatükis annan esmase ülevaate Argose piirkonna rollist varases eepikas laiemalt. Tutvustan sealjuures nii edasistes peatükkides lähemalt avamisele tulevaid eeposeid kui ka eepikat, mille tegevus otseselt või peamiselt Argoses ei toimu või mille puhul oleks raske leida kultuslikke seoseid, kuid mis Argost või sealseid lugusid siiski sageli mainivad või mingil moel käsitlevad. Teine peatükk on pühendatud genealoogilistele või antikvaarsetele eepostele *Phoronis* ja *Danais*, kolmas hesiodilisele *Melampodiale* ning neljas ja viimane peatükk Teeba tsüklistse kuuluvale *Thebaisele*. Peatükkide järjestus järgib sealjuures mitte eeposte loomise arvatavat aega, vaid Inachose suguvõsa kronoloogilist liini, nii et Argose müütilise suguvõsa varasemad liikmed eesotsas esimese inimese Phoroneusega saavad käsitletud esimesena. Igas eraldi eeposele pühendatud peatükis (peatükid 2–4) annan esmalt ülevaate selle konkreetse eepose arvatavast

³ Panhelleenilisuse mõistet kaustan ühelt poolt n-ö loosiseselt, räägides varaste eeposte tegelastest, kes ühendavad erinevaid Kreeka paiku ning süžeedest, mis kaasavad erinevaid piirkondi. Teiselt poolt kirjeldab mõiste siin töös ka lugude tähtsust või tuntust ajaloolises kontekstis, ühes piirkonnas alguse saanud lugude levikut laiema kuulajaskonnani või lihtsalt Kreeka maailmas laialt tuntud lugusid.

dateeringust, autorluse küsimusest ning säilinud fragmentidest, seejärel toon hilisemate allikate põhjal välja eepose arvatava süžee või põhiteema ning selle olulisemad variatsioonid ja esinemise teistes tähtsamates arhailistes ning varaklassikalistes allikates. Sealjuures ei ole eesmärgiks mitte täielik mainimiste loetelu, vaid just peamiste allikate äranimetamine. Edasi avan kirjaliku ning arheoloogilise materjali võrdluse ja erinevate käsitluste põhjal eepose võimalikud kultuslikud seosed ning kujundan peatüki lõpuks seisukoha sellest, kas konkreetne eepos võis klassikaliseks perioodiks tuntud versioonis olla otseselt mõjutatud Argose kultusmüüdist või ka olla ise kohalikku rituaali ning pärimust kujundanud. Töö lõpetab kokkuvõttev analüüs.

Toetun oma töös peamistele uurijatele, kes viimastel aastakümnetel Argose eepikat ning kultust ühest või teisest vaatenurgast on käsitlenud. Argose lugude kui kultusmüütide osas on ilmselt kõige olulisemad ning mõjukamad olnud Argosele pühendatud peatükid Walter Burkerti 1983. aastal inglise keeles ilmunud teoses *Homo Necans*, kus ta seostab kohalikke lugusid aastaringi pidustuste ning ohvrirituaalidega, ja Ken Dowdeni 1989. aastal ilmunud käsitlus tüdrukute initsiatsiooniriitustest kreeka müüdis, mis analüüsib selles võtmes ka mitmeid Argosega seotud lugusid. Teine selle töö seisukohalt tähtis uurimissuund on olnud Argose kultuskeskuste ja müütide vaatlemine piirkonna poliitiliste arengute kontekstis, näiteks on sel teemal olulisi käsitlusi kirjutanud Jonathan Hall ja Mait Kõiv, samuti on mitmeid hinnatud ajalugu ning müüti seostavaid artikleid Marcel Piérarti 1992. aastal ning Paola Angeli Bernardini 2004. aastal ilmunud Argosele pühendatud kogumikes.⁴ Varasest eepikast rääkides on oluline ära märkida, et pean silmas ennekõike suuliselt levinud ning esitatud ja üha kindlamas vormis mingi teema ümber kogunenud materjali. Selle materjali kirjaliku fikseerumise arvatav aeg näitab säilinud konkreetsete tekstifragmentide ning nendes kajastuva versiooni tõenäolist ning võimalikku vanust, tuleb aga arvestada, et eeposte suuline levik enamvähem sarnases versioonis oli tõenäoline nii enne kui ka mõnda aega pärast kirjalikku fikseerumist.⁵

Varane eepika on vältimatult oluline kõigi ülalnimetatud uurijate jaoks, minu töö keskendub aga spetsiifiliselt sellele, kuidas Argose kultusmüüdid võivad olla varast eepikat mõjutanud või olla ise mõjutatud panhelleenlikuma haardega eeposte poolt ning lisab seega teemasse natuke teistsuguse nüansi. Vaatlen Argose tasandikku kui geograafiliselt piiratud ning kultuuriliselt

⁴ Vt. Dowden 1989; Burkert 1985: 161–179. Piérart 1992b; Hall 1995, 1997: 67–107; Kõiv 2003: 44–57, 216–344; Bernardini 2004.

⁵ Varasest suulisest eepikatradsioonist vt. nt. Nagy 2015; Foley ja Arft 2015.

lähedast piirkonda, kus religioon võis olla üks ühendav faktor. Kuna piirkonnas olulised jumalused on ilmselt olnud varajasest arhailisest perioodist alates austatud erinevates asulates ning pühamutes, võib pärimuse mõningas vastuolulisuses näha loomulikku mitmekesisust ning tõenäoliseks pidada mõningate variatsioonidega paralleelselt eri paikades toimunud sarnaseid pidustusi või sarnaselt läbiviidud rituaale. Rituaalide kokkusulamisest ning seostamisest ajas muutuvalt erinevate paikadega võib sealjuures näha osalt loomulikku, osalt aga poliitiliselt mõjutatud ja propaganda või jõuga läbiviidud protsessi. Nii pean küll silmas ka poliitilist tausta ning pärimuse muutuste arvatavaid seoseid sellega, kuid keskendun pigem ühendavale ja üldistatavale Argose kultusmüütide juures, sellele mis võis olla üheks aluseks klassikalisel ajal juba mingil kujul fikseerunud ning laiemalt tuntuse saavutanud eepilistele teostele.

Varase eepika fragmentide osas kasutan Bernabé ja Tsagalise editsioone, *Fragmenta Hesiodica* puhul Merkelbachi ja Westi editsiooni. Tõlgendusvõimaluste ja kommentaaride osas on abiks ka Westi ning Mosti uuemad *LCL* väljaanded. Varase mütograafia fragmentide osas kasutan Fowleri 2000. aasta editsiooni, ajaloofragmentide osas Felix Jacoby väljaannet.⁶ Varase eepikaga seotud üldise teemaderingi ning spetsiifiliste üksikküsimuste juures lähtun ennekõike uuematest ülevaatekogumikest ning mõnest varasemast tuntud käsitlusest.⁷ Arhailise Argose kultuskeskuste ning arvatavate rituaalide kirjeldamisel kasutan hilisemaid antiikaegseid kirjalikke allikaid, millest peamine on Pausaniase *Periegesis*, ning ülevaatlikke Argose arheoloogiat ja ajalugu käsitlevaid teoseid, samuti eriküsimusi puudutavaid artikleid.⁸ Kreeka religiooni käsitlemisel on lähtealuseks tuntumad ning hinnatumad üldised sissejuhatused teemasse, uuemate lähenemiste osas Eidinowi ja Kindti koostatud Oxfordi artiklikogumik 2015. aastast. Spetsiifiliselt Argose mütoloogiat ning rituaale analüüsid kasutan vastavaid erikäsitlusi.⁹ Antiikautorite teoste puhul olen võimalusel eelistanud teaduslikult aktsepteeritud väljaandeid nagu *Teubner* ja *Oxford Classical Texts*, erand

⁶ Vt Bernabé 1996 (= *PEG*); Tsagalis 2017 (= *EGEF*); Merkelbach-West 1967 (= *MW*). West 2003; Most 2018 a-b. Fowler = *EGM*; *FGrHist*.

⁷ Varasest kreeka eepikast – Lord 1974 [1960]; Huxley 1969; Davies 1986; Andersen ja Haug 2012; Foley 2009. Homeros – Morris, Powell 1997; Fowler 2004; eesti keeles Kõiv 2006; Taplin 2019. Eeepiline kyklos (ning selle seosed Homerosega) – Montanari ja Rengakos 2012; Montanari ja Rengakos 2014; Fantuzzi ja Tsagalis 2015. Hesiodos – West 1985. Montanari, Rengakos ja Tsegalis 2009; Loney ja Scully 2018.

⁸ Argose ajaloo põhikäsitlused on Tomlinson 2014 [1972] ja Kelly 1976, arheoloogia osas Foley 1988. Müüti, tekste ning ajalugu ühendavad Piérart 1992 ja Bernardini 2004. Arhailise Kreeka ajaloo kohta laiemalt vt Hall 2007. Varase eepika ning müüdi levikukonteksti aitab oma vaatenurgast avada ka Lane Fox 2010.

⁹ Üldised ülevaated on nt. Burkert 1983, 1985; Price 1999; Bremmer 2006; Parker 2011; Eidinow ja Kindt 2015. Müüdi ja rituaali suhetest Versnel 2014; Kowalzig 2007: 13–55; Bremmer 2015.

on tehtud Pseudo-Apollodorose *Bibliotheka* puhul, mida kasutasin James George Frazeri Loebi editsioonis, mida hindan usaldusväärseks ning mille numeratsioon ja jaotus on sellele teosele viitamisel üldlevinud ning mõistetav. Bibliograafias on eraldi välja toodud kasutatud antiikallikad ning käsitlused, sealjuures on tekstiväljaanded, mille puhul olen kasutanud vaid sissejuhatust või kommentaare, paigutatud käsitluste alla ning viidatud editsiooni autori nime järgi. Kui sama väljaande puhul on kasutatud nii antiikteksti kui saatesõnu ja kommentaare, on see ära toodud mõlemas jaotuses ning alliktekstile viidatud tavapäraselt antiikautori järgi, kommentaarile aga koostaja nime põhjal.

Kreeka autorite ja nende teoste lühendid on võimalusel esitatud LSJ loetelu järgi, ladina autorite ja tekstide lühendid vastavalt *Oxford Latin Dictionary* loetelule.

„Argos” tähistab töös üldiselt ennekõike Argose tasandikku kui piirkonda tervikuna. Kui on mõeldud spetsiifiliselt Argose polist, on see täpsustatud, juhul kui kontekst seda asjaolu ilmseks ei muuda. Mõnikord võib töö lugejale mõiste täpne tähendus eri kontekstides siiski segaseks jääda sel lihtsal põhjusel, et töö aluseks olevad antiikallikad ei erista Argose tasandikku, kogu Argolist ning Argose linna samuti mitte alati (lisaks on Argos Homerose eepikas kasutusel ka terve Peloponnesose poolsaare või laiemalt Trooja all sõdinud kreeklaste kodumaana). Nii ei ole ka iga kord võimalik kindel olla, millist Argose tähendust on antiikallikates silmas peetud ning sageli on just see küsimus, millele tuleb allikaid uurides püüda oletuslikke, kuid tõenäolisi vastuseid leida.

1. Argose tasandik varases eepikas

Argose tasandik on varajase kreeka eepika jaoks kahtlemata üldiselt oluline piirkond, aga sealjuures on võimalik selgelt eristada eepilisi teoseid, kus see ala on sündmuste toimumispaigaks ning oluliste sündmuste keskmeks, ning neid, kus tegu on vaid taustal tajutava tähtsuse või üksikute viidete või detailidega. Samuti on võimalik eristada eeposeid, mille juures on äratuntavad või tõenäolised seosed Argose tasandiku kultuskohtadega ning mis seega on selle töö peamise huviorbiidis. Enne töö põhiosani jõudmist ning konkreetsete eeposte põhjalikumalt käsitlemist annan aga põgusa ülevaate Argose tasandiku rollist varases eepikas laiemalt, alustades terviklikult säilinud eepostest ning liikudes seejärel fragmentaarse ning oletuslikuma sisuga materjali poole.

1.1. Homeros

Küsimus Argose tasandiku ning Argose linna tähtsusest Homerosel *Iliases* ja *Odüsseias* tõuseb esile mitmel moel. Agamemnon, kreeklaste peamine juht Trooja sõjas, on Homerosel järgi pärit tasandiku ehk kõige tähtsamast pronksiaegsest keskusest Mükkeenest ning Argose valitseja on ka oluline Trooja sõja kangelane ning valitseja Diomedes. Lisaks on argoslased või argiivid (Ἀργεῖοι) ning danaoslased (Δαναοί) nii *Iliases* kui *Odüsseias* läbivalt kasutusel kreeklaste üldnimena, ahhailaste (Ἀχαιοί) kõrval. Ka *Argos* tähistab lisaks konkreetsele asulale või piirkonnale ka kreeklastest sõdalaste kodumaad üldistavalt.¹⁰ See kasutus tekitab küsimusi ning arutelusid juba antiikajal. Nii väidab Strabon erinevatele näidetele toetudes, et Argos ei tähistanud Homerosel eepostes ei Argose linna ega Argose tasandikku vaid Peloponnesost või isegi kõiki Kreeka alasid laiemalt.¹¹ Kui danaoslaste nimi viitab Argose tasandiku elanike ning müütiliste kangelaste ühele müütilisele esiisale Danaosele, kelle järgi on nimetatud eepos *Danais*, siis Trooja sõjas osalenud Argose kangelased on seotud veel ka Teeba tsükli eepostega.¹² Nii on üks argoslaste juhte Diomedes *Thebaises* Teeba vastu võidelnud ning kannibalistlikke kalduvusi ilmutanud vägilase Tydeuse poeg, Sthenelos pärineb samuti Teeba all võidelnud tugevast Kapaneusest ning ka Euryalose isa Mekisteus võis mõningatel andmetel argoslaste esimesel ebaõnnestunud Teeba-

¹⁰ Klassikaline, kuid mõnevõrra vananenud käsitlus „Argose” sõna erinevatest kasutusviisidest Homerosel on Allen 1909. Kaasaegsemat ülevaadet ning vaatenurka pakub Wathélet 1992. Alternatiivset vaatepunkti vt. Drews 1979.

¹¹ Vt Str. 8.6.5–9.

¹² Loetelu Argose tasandikuga seotud kangelastest on antud laevade kataloogis // 2.559 – 580.

retkel osaleda.¹³ Nii Diomedes, Sthenelos kui Euryalos olid ka ise sõdimas teisel ning sedapuhku edukal sõjaretkel Teeba vastu, millest kõneles eepos *Epigoonid*.¹⁴

Vaatamata argoslaste nime kasutamisele ning Argose tasandiku sõdalaste omamoodi keskselegi positsioonile *Iliases* ei ole Homerose eeposte näol siiski tegu Argoses toimuvate lugudega ega süžeedega, mida saaks otsesemalt seostada Argose religiooniga. Kõige lähem vihje Argose tasandiku pühamutele on *Iliases* Hera seostamine Argosega ning tema epiteet Ἀργείη, mis viitab tõenäoliselt Argose Hera pühamu, Heraioni, või vähemalt Argose Hera kultuse varasele tähtsusele ning tuntusele.¹⁵ Hera kultusega seostatavaid lugusid võib aga otsida pigem eeposest *Danais*.¹⁶ Kultusliku sfääriga otsesemalt seotud *Homerose hümnid* ei ole samuti seostatavad Argose tasandiku ega sealsete pühamutega.

1.2. Hesiodiline eepika

Hesiodose nimega seostuvad esmalt meieni säilinud täispikad eeposed – jumalate põlvnemisest kõnelev *Theogonia*, tarkusesõnu jagav (ning neid mütoloogiliste lugudega läbipõimiv) *Tööd ja päevad* ning *Heraklese kilp*. Lisaks on meieni aga jõudnud ka arvestatav hulk antiikajal üldiselt või ühe võimalusena Hesiodosele omistatud teoste fragmente, millest suur osa koondatakse *Naiste kataloogi* (ehk *Ehoiai*) nime alla. *Naiste kataloog* loetles meile teadaolevalt suurel hulgal naisi, kes jumalatega ühte heites kreeklaste kuulsatele suguvõsadele alguse panid. Inachose suguvõsa on sealjuures tugevalt seotud Argose tasandikuga (esivanemaks on sealne olulise tähtsusega jõgi), kuid kuna tegu on kataloogilaadse loetleva üldteosega, ei ole siit selle töö raames kõige otstarbekam otsida otseselt kultuse või rituaaliga seotud terviklugu, vaid pigem seda täiendavaid ning meie jaoks potentsiaalselt rekonstrueerida ja mõista aitavaid detaile. Argose mütoloogia leidis mainimist ka *Naiste kataloogile* analoogselt ning hesiodilisse korpusesse loetavas teoses *Megalai ehoiai*, mille täpsem ülesehitus ning isegi eristatavus *Naiste kataloogist* on aga väga vaieldavad.

¹³ Mekisteust mainib nt Apollod. 3.6.3, Kapaneuse surma välgunoole läbi Apollod. 3.6.7, Tydeuse kannibalismi Apollod. 3.6.8.

¹⁴ Vt Apollod. 3.7.2–3. Epigoonidest tuleb põgusalt juttu ka peatükis 4.

¹⁵ Vt. nt. // 4.51–52, 5.509.

¹⁶ Vt. peatükk 3.2.

Samuti oli juba antiikajal vaieldava autorsusega eepiline luuleteos *Aigimios*, mis teadaolevalt muuhulgas ka Argosega seotud materjali kasutas.¹⁷

Otsesemalt Argose piirkonna kultuste kontekstis on võimalik vaadelda antiikajal samuti tihti Hesiodosele omistatud *Melampodia* nimelist eepost, mis on seotud tuntud nägija ning mitmete teiste kuulsate müütiliste ennustajate esiisa Melampusega. *Melampodia* koosnes vähemalt kolmest raamatust ning tegu võis olla samuti kataloogilaadse või genealoogilise eeposega. Fragmentide põhjal tundub, et selles teoses kõneldi lisaks Melampusele ka teistest kuulsatest Kreeka nägijatest või ennustajatest, kelle seas oli ka Melampuse soost argoslane Amphilochos. Melampus oli pärit Pylosest ning seotud lisaks Argosele ka teiste piirkondadega, kuid ei ole teada, kuidas ja mil määral see pärimus *Melampodias* täpsemalt esitatud oli. Argosega seotud osa Melampusemütoloogiast ei kajastu kahjuks meieni säilinud fragmentides, kuid oli nii oluline ning tuntud, et selle esinemist *Melampodias* võib pidada väga tõenäoliseks.¹⁸ Melampusest ning *Melampodia* ja Argose tasandiku kultuste võimalikest seostest kirjutan lähemalt kolmandas peatükis.

Erinevate Hesiodosele omistatud eepiliste teoste dateerimise osas ei ole uurijate seas selgust ega üksmeelt, kõige sagedamini peetakse tema põhiteoseid ehk 7. sajandi esimesse poolde kuuluvateks, *Naiste kataloog*, kuigi kaheldava autorsusega, võib algses versioonis paigutada samasse perioodi või, nagu veelgi kaheldavam *Heraklese Kilp*, sajand hilisemaks.¹⁹

1.3. *Phoronis ja Danais*

Genealoogiliste või kohaliku müütilise ajalooa seotud eeposte seast on selgelt Argose tasandikule keskendunud kaks – *Phoronis* ja *Danais*. Mõlemad eeposed on säilinud väheste fragmentidena, nende autorluse kohta ei ole teada ka antiikaegseid hüpoteese ning nende sisust saame mõningal määral aimu läbi hilisemate allikate. Mõlemat eepost on võimalik vaadelda Argose tasandiku kultuste kontekstis, eriti ohtralt pakub selleks võimalusi *Danais*.²⁰

¹⁷ Hesiodose korpusest annab ülevaate nt Cingano 2009; Most 2018: xlv – lxii. *Naiste kataloogist* vt. Rutherford 2012. Sellest, milliseid teoseid antiikajal Hesiodosele omistati, võib näitena välja tuua Pausaniase 9.31.4–5 ja *Suid.* η 583, II 592 Adler.

¹⁸ *Melampodia* kohta vt nt. Huxley 1969: 51 – 59; Cingano 2009: 121–123.; Most 2018 a: lviii – lix.

¹⁹ Hesiodose dateerimisest vt. nt. Kõiv 2011; Koning 2018.

²⁰ Vt peatükk 2.

Phoronis rääkis spetsiifilisemalt kas Tirynsi või Argosega seotud kohalikust kultuuriheerosest Phoroneusest, esimesest inimesest ning tuletoojast, kelle juures võib näha paralleele Deukalioni ning Prometheuse kujudega. Kas *Phoronis* hõlmas sealjuures ka *Danaises* üsna kindlasti jutustatud ning samasse suguvõssa kuuluva Io loo, ei ole võimalik kindlalt arvata. Tegu on selgelt kohaliku päritolu eepikaga, mida ajaloolased ja mütograafid alates klassikalisest perioodist kasutasid Argose ajaloo konstrueerimisel, kuid mis ei saavutanud laiemat panhellenilist kõlapinda. Käsitletavate teemade tõttu on eepose fikseerumisaegaks pakutud 7.–6. sajandit eKr.²¹

Danais on fikseerunud kujul kõige tõenäolisemalt kuuendasse sajandisse eKr dateeritav eepos, mis kirjeldas väga tõenäoliselt Hera preestrinna ning Zeusi armastatu Io põgenemist Argosest ning tema järeltulijate, Danaose ning danaiidide, naasmist Egiptusest Argosesse. Samuti on üsna kindel, et eepos kajastab hiljem ehk kõige tuntumat danaiididega seotud teemat – peigmeeste mõrvamist pulmaööl – ning ainsana peigmehe ellu jäänud Hypermnestra ja tema mehe Lynkeusega seotud edasisi sündmusi, võimalik et mingil määral ka nende järglasi. Eepos oli nimetatud aga Danaose, mitte danaiidide järgi ning võib arvata, et keskmeks, mille ümber sündmused koondusid, oli tema kaju. Eepose teemad saavutasid Kreekas juba varakult laiema populaarsuse, näiteks on *Danais* olnud aluseks Aischylose varaklassikalisele danaiidide-teemalisele tetraloogiale.²²

1.4. Teeba tsükkel

Teeba tsükliks kutsutakse üldiselt tinglikult nelja eepost: *Oidipodeia*, *Thebais*, *Epigoonid* ja *Alkmaionis* ning Teeba eepika kõige esimene tähendus on ilmselt *Thebais*. Kuigi vähemalt kahe keskmise eepose näol on tegu samuti sõjast kõneleva kangelaseepikaga nagu *Iliase* ja *Odüsseia* ning teiste Trooja sõjast kõnelevate eeposte puhul, on Teeba tsükli rõhuasetus teine. Need on kohalikumad ning keskenduvad suguvõsade tülidele, vihapidamisele, kättemaksule, pahelistele

²¹ Phoronise süžees ning taustast: Huxley 1969: 31–34; West 2003: 25–26, 33–34. Tsagalis 2017: 409–411. Ülevaadet Phoroneuse paigutamisest eri põhjustel kas Tirynsi või Argose traditsiooni vt Kõiv 2003: 313–316. Argose kangelaseks peab Phoroneust nt Dowden (1989: 120), pigem Tirynsi juurtele rõhub Tsagalis (2017: 409–411). Ülevaadet Argose müütiliste sugupuude variatsioonidest vt. nt. Fowler 2013:235–260; Hall 1997:77–83. Dateeringust vt. Tsagalis 2017: 411.

²² *Danaise* dateeringust: Huxley 1969: 37–38; Detienne 1988: 60; Tsagalis 2017: 285. Süžees: Huxley 1969: 34–38; West 2003: 25–26, 34. Tsagalis 2017: 284.

naistele ning meestele.²³ *Oidipodeia* räägib hiljem laiemalt Sophoklese tragöödia kaudu tuntud Oidipuse loo, mis eeposes küll mõnes asjas hilisemast tõlgendusest erineb, ning on seega otseselt Teeba keskne. *Thebais* ja *Epigoonid* ning vähemalt mingis osas *Alkmaionis* aga on õigustatult loetavad Argose-keskse eepika hulka. Siin on tegu sõjaretkega Teeba vastu, kuid vaatenurk on *Thebaise* esimestest ridadest peale paika pandud Argosest lähtuvalt ning kangelasteks on Argose poolel võitlejad, hiljem, eeposes *Epigoonid*, ka nende pojad, kellest mõned hiljem *Iliases* Trooja all võideldes üles astuvad. *Alkmaionise* nimikangelane Alkmaion on samuti üks epigoonide Teebaretkel osalejaid ning pärines nägija Melampuse suguvõsast, tema isa, samuti nägijavõimetega Amphiaraos, oli üks keskse tähtsusega tegelasi *Thebaises*. Selles töös tuleb võimalike kultuslike seoste tõttu Nemea mängudega juttu peamiselt *Thebaisest* ning sellest lähtuvalt vähesel määral ka *Epigoonidest* ning *Alkmaionisest*. *Oidipodeia* ei jää temaatiliselt selle käsitluse huviorbiiti.

1.5. Heraklesega seotud eepika

Herakles, ilmselt kõige kuulsam Kreeka kangelane, on kindlasti kohalikust suguvõsast pärit olnuna ning Argose piirkonnas mitmeid kangelastegusid sooritanuna selle piirkonnaga tugevalt seotud. Samuti on teda Argoses kultuslikult austatud. Selle töö huviorbiidist jääb Herakles aga välja, kuna tema lugude ja kultusliku austamise vahel ei ole minu meelest nii otsest seost, et oleks võimalik Heraklese lugusid vähemalt teiste siin kirjeldatud eepostega sarnasel moel käsitleda kultusmüüdina. Samuti on tegu juba küllalt varakult äärmiselt palju kajastatud kangelasega, kelle personaalküsimuse arutamine Argose kontekstis nõuaks eraldi fookust ning suuremat mahtu, kui see töö võimaldab.

Arhailises eepikas on teada vaid üks kindlalt Heraklesele keskenduv eepos, Kamirose Pisandrose *Herakleia*, mis mõningatel andmetel andis ülevaate kõigist Heraklese vägitegudest ning pärines tõenäoliselt 6. sajandist.²⁴

²³ Ülevaate Teeba eepikast annavad nt. Huxley 1969: 39–50. West 2003 4–11; Torres-Guerra 2015; Cingano 2015; Debiasi 2015.

²⁴ Heraklesega seotud varase eepika kohta vt. Huxley 1969: 99–112. West 2003: 19–21.

2. *Phoronis* ja *Danais*

2.1. *Phoronis*

2.1.1. Ülevaade

Phoronis on eepos, mida võib Argosega seonduvast varasest eepikast ilmselt kõige kindlamini nimetada kohalikuks. Argose tasandikuga sidus teost selles fikseeritud materjali temaatika ning samuti piirdus teose tähtsus suuresti selle piirkonnaga. Viimast selles mõttes, et kuigi *Phoronis* on meile teada ka nii väljaspool Argost tegutsenud kui ka küllalt hiliste autorite kaudu ning oli seega ilmselt mingil määral tuntud, on peamised allikad siiski spetsiifiliselt Argose ajaloo käsitlused ning seega ei murdnud *Phoronis* teatud mõttes kunagi läbi nõ panhelleenilisse mütoloogiasse. *Phoronise* nime kandis ka Hellanikose Argose ajaloole pühendatud teos ning eepost kasutas oma töös Argose Akusilaos, samuti ka Salamise Demetrios teoses *Argolika*.²⁵ Eepose autori ega dateeringu kohta pole täpsemaid andmeid, kuid kõige tõenäolisemaks võib sedalaadi esimesi algusi ning avastamisi rõhutava genealoogia puhul pidada ehk kuuendat sajandit.

Phoronis algas ilmselt Argose kohalikus mütoloogias esimese inimese Phoroneuse sünniga, kelle isaks oli Inachose jõgi ning emaks okeaniid Melie.²⁶ Kindlasti oli selles eeposes juttu Phoroneuse rollist inimestele tule toojana, millele näivad viitavat ka Ida mäe daktülostele ja Früügia kureetidele kui sepatööga seotud olenditele keskenduvad fragmendid (*fr. 2–3 EGEF*). Tõenäoliselt kirjeldas *Phoronis* mingil määral ka Phoroneusest alguse saanud hilisemat dünastiat ning tema rolli ühise elukorralduse sisseseadjana Argoses, kus ta oli muuhulgas ka esimene, kes Herale ohvreid tõi.²⁷ Viimatimainitud detailiga seostub ilmselt *Phoronise* fragment, mis kirjeldab Argose Hera preestrinnat Kallithoed, kes esimesena Hera sammaskuju pärgade ning lintidega kaunistas:

Καλλιθόη κληιδούχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης,

Ἥρης Ἀργείης, ἥ στέμμασι καὶ θυσάνοισιν

πρώτη κόσμησε<v> πέρι κίονα μακρὸν ἀνάσσης.²⁸

²⁵ Hellanic. *fr.* 1–5 *EGM*. Acus. *fr.* 23–28 *EGM*. Demetrios *FGrHist* 304 F1.

²⁶ *Phor.* *fr.* 1 *EGEF*. Inachose päritolust ja rollist vt erinevaid versioone ka nt. Paus. 2.15.5; Apollod. 2.1.1.

²⁷ Hyg. *Fab.* 143.

²⁸ *Phor.* *fr.* 4 *EGEF*.

See episood võiks viidata Argose Hera kultusele kas Heraioni pühamus või Tirynsis. Jumalanna epiteet viitab sealjuures pigem esimesele, preestrinna nimi aga seostub teistes materjalides Tirynsi tausta ning sealse Hera kultusega. Näiteks kirjeldab Plutarchos:

..λέγεται δὲ Πείρας ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἴηρας ἱερὸν εἰσάμενος <καὶ> τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Καλλίθυσαν ἰέρειαν καταστήσας, ἐκ τῶν περὶ Τίρυνθα δένδρων ὄγχην τεμὼν εὐκτέανον Ἴηρας ἄγαλμα μορφῶσαι.²⁹

Müütilist segadust võib siinkohal aidata selgitada poliitiline taust. Nimelt tõusis Argose polis arhailisel perioodil kõige olulisemaks asulaks tasandikul ning poliitiline domineerimine viis klassikalise perioodi algul Tirynsi ning Mückeene hävitamiseni. Mõjuvõimu kasvades omastas Argos tõenäoliselt tasapisi algselt Tirynsi (ning samuti Mückeene) kohaliku tähtsusega mütoloogia ning tõi selle kaudu ka piirkonna tähtsamad kultuskeskused tugevamalt oma kontrolli alla.³⁰ Seda suundumust illustreerib ka Pausaniase lugu Hera pirnipuisest kujust, mille lasi Tirynsis valmistada Argose poeg Peirasos ning mille argoslased siis Tirynsi hävitamise järel Heraionisse üle kandsid.³¹

Pausaniaselt pärineb samuti lugu sellest, et Phoroneuse isa Inachos oli koos teiste kohalike jõgede, Kephisose ja Asterioniga, kohtunikuks Hera ning Poseidoni vahelisel võistlusel või vaidlusel selle üle, kummale neist saab Argose tasandik kuuluma või pühendatud olema. Kuna jõed otsustasid Hera kasuks, lasi Poseidon neil karistuseks kuivada ja suveperioodil on seega tasandikul voolavat vett vaid Lernas, kus see eripära on seotud looga Danaosest ja tema tütardest kui vee tagasitoojatest.³² Nii on Heraga pärimuses seotud juba Phoroneuse isa Inachos ning temast lähtuvas suguvõsas mängib see jumalanna eri põlvkondades sageli suurt rolli.

Phoronise juurde kuuluvaks loetakse ka Hermesest ning tolle nime saamisloost rääkivat fragmenti (*Phor. fr. 5 EGEF*), mille seos Phoroneusega pole aga selge. Tegu võib olla lihtsalt mingi lugu

²⁹ „Räägitakse, et Peiras oli esimene, kes Argose Hera templi rajas ja ta seadis oma tütre Kallithyia preestrinnaks ja, raiunud Tirynsi lähistel kasvavate puude hulgast ühe sihvaka pirnipuu, voolis sellest Hera kuju.” Plu. fr. 158.2.

³⁰ Argose rollist tasandikul arhailisel perioodil üldiselt vt. Tomlinson 2014; Kelly 1976; Kõiv 2003: 298–304. Kultusmuütide ning müütiliste suguvõsade segunemisest ning mugandamisest Argosekeskseks vt Kõiv 2003:317–323; Kõiv 2015; Brillante 2004; mõnevõrra teistsugust vaatenurka pakub Hall 1995. Melampuse pärimuse ja Argose kolmevalitsuse seostest vt ka Dorati 2004.

³¹ Paus 2.17.5.

³² Hera ja Poseidoni konfliktist vt Paus. 2.15.5. Danaidide ja Argose tasandiku veevarustuse seostest vt peatükk 2.2.

laiendava võrdlusega, võimatu ei ole, et *Phoronis* sisaldas ka Phoroneuse õe või järeltulija Io lugu, milles Hermesel on oma roll.³³

2.2.2 *Phoronis* ja Argose kultused

Phoroneuse puhul võib säilinud fragmentide põhjal oletada kultuslikke seoseid Tirynsiga, kuid selle asula hävitamine argoslaste poolt 5. sajandil hävitas ka võimalikud tõendid nende seoste kohta. Küll aga on *Phoronis* kultuslikult nähtaval kohal hilisemas Argose linnas. Pausanias näeb oma Rooma-aegsel retkel siin Phoroneusele pühendatud igavest tuld Apollon Lykiose pühamus, samuti Phoroneuse hauda, mille juures tolele kui heerosele ohvreid toodi, ning Kerdo, Phoroneuse naise, kuju agoraal.³⁴ Nende hiliste teadete juures võib oluliseks pidada Phoroneuse tule asumist Apollon Lykiose pühamus, mis on mütoloogias seotud Phoroneuse hilisema põlvkonna järeltulija Danaosega ning tema poolt võimule saamisel rajatud ja mis on selgelt olnud üks olulisemaid kultuskeskusi Argose linnas. Arheoloogiliselt on selle pühamu vanust raske kindlaks määrata, kuna hilisem järjepidev asustus on varaste pühakohtade jäljed Argose agoraa piirkonnas suuresti lõhkunud. Leide pole säilinud varasemast kui 5. sajandist, kuid pühamu tuntus klassikalisel perioodil muudab selle varasema rajamise tõenäoliseks.³⁵ Phoroneuse ning tule tähtsust kultuslikus sfääris võiks aga aidata kinnitada ka Argose roll metallitöö keskusena nii varasel rauaajal kui 8. sajandil.³⁶ *Phoronises* esinevad viited daktülostele ja kureetidele ning Phoroneuse tuletooja roll, samuti temaga seotud mälestusmärkide kultuslikult oluline asukoht ja Phoronise tule põlemine keskse tähtsusega Apollon Lykiose templis võiksid luua paralleele tulefestivalidega, mille kohta on andmeid mujalt Kreekast. Nii oli Lemnosel rituaalne tule uuendamise festival, mis seotud jumal Hephaistose ning tema abilistega ning mille juurde kuulus ilmselt mingil moel ka müüt naiste ning meeste vahelisest konfliktist. Lugu algas Aphrodite karistusega, viis mõrvadeni ning seejärel jälle meeste ja naiste vahelise suhtluse ning normaalse olukorra taastumiseni. Walter Burkert näeb Lemnose uue tule pidustuste juures just müütilise komponendi tõttu paralleeli danaiidide looga, tule kesksuse ning paralleeli tõttu Hephaistosega võiks aga ka Phoroneuse kuju siia mingil moel sobitada.³⁷ Nii võib näha ka võimalust Phoroneuse tuld ning danaiidide lugu ühendavatest

³³ *Phor. fr. 5 EGEF*. Erinevatest sugupuu variantidest vt nt Fowler 2013: 235–246; Hall 1997: 77–83.

³⁴ Phoroneuse tuli: Paus. 2.19. 3–5, Phoroneuse haud: Paus. 2.20.3, Kerdo kuju: Paus. 2.21.1.

³⁵ Vt. Paus. 2.19.3–4; S. *El.* 6–7. Phoroneuse tähtsusest Argoses vt ka Piérart 1992a: 128–129. Apollon Lykiose pühamu tähtsusest Foley 1988: 139–140; Kõiv 2003: 315. Vt. ka S. *El.* 6–7; Th. 5.47.11.

³⁶ Vt. Kelly 1978: 24–25, 58–59.

³⁷ Burkert 1970: 12.

pidustustest. Selles kontekstis võib mõelda ka Pausaniase mainitud tõrvikufestivalile, mis sai tema järgi alguse Danaose viha eest pagenud Lynkeuse ning Hypermnestra märguannetega.³⁸

2.2. *Danais*

2.2.1. Ülevaade

Danais oli teadaolevalt küllalt mahukas, 6500 väärsireast koosnev eepos, millest meieni on säilinud 3 fragmenti.³⁹ Konkreetselt mainib Danaose tütreid sealjuures vaid üks fragment, milles nad asetuvad pigem Egiptuse kui Argose konteksti ning valmistuvad sealjuures kas sõjaks või reisiks:

καὶ τότε ἄρ' ὀπλίζοντο θεῶς Δαναοῖο θυγάτρεις
πρόσθεν ἑυρρείος ποταμοῦ Νεῖλοιο ἄνακτος.⁴⁰

Ülejäänud fragmendid viitavad teemadele, mida saab seostada juba *Phoronise* fragmentides ettetulnutega. Teise fragmendi järgi öeldud *Danaises*, et Hephaistose poeg Erichthonios ilmus maa seest, kolmas fragment aga nimetab kureete Jumalate Ema teenriteks.⁴¹ Niivõrd nappide teadete juures ei saa olla kindel selles, mil moel ja kui keskselt need teemad eepose sisuga seotud olid, *Danaise* tõenäoliselt peetava temaatikaga arvestades võiks neid aga pidada pigem võrdlusteks või kõrvalisema tähtsusega lugude osadeks. Samas annab sepatööga seotud mütoloogiliste tegelaste mainimine lisaks *Phoronisele* ka *Danaises* võimaluse mõelda sepatöö ning tule tähtsusele Argose tasandiku kohalikus müüdis ja rituaalis, mis võis ehk olla olulisem, kui hilisemad panhelleenilised kihistused näitavad.

Danaise autori kohta ei ole säilinud mingeid andmeid. Ka teadaolevates allikates on ta nimetatud vaid kui ὁ τὴν Δαναΐδα πεποικώς või ὁ τὴν Δαναΐδα ποιήσας.⁴² Samuti ei ole kindlalt võimalik paika panna eepose kirjaliku fikseerumise või kujunemise aega, kuid kõige tõenäolisemaks võib lugeda fikseerumist kuuendal sajandil. Kuna Aischylose Danaiidide triloogia (või tetraloogia, kui

³⁸ Vt. peatükk 1.2.

³⁹ Eepose mahu kohta vt. *Dan. test. 1 EGEF*.

⁴⁰ „Ja siis haarasid Danaose tütreid nobedalt relvad (või: seadsid Danaose tütreid end nobedalt valmis)/ kaunit voolava Jõe, isand Niiluse (Või Niiluse isanda) ees.” *Dan. fr. 2 EGEF*. Kas näha danaiide siinkohal amatsoonlikult sõjakatena või ehk Argosesse teele asuvatena sõltub verbi ὀπλίζω tõlgendamisest. Vt LSJ ὀπλίζω. Samuti ei ole selge, kas viidatud Niiluse isanda all peetakse silmas jõge või Aigüptost, kelle epiteedina oleks väljend samuti mõeldav.

⁴¹ *Dan. fr. 2-3 EGEF*.

⁴² „*Danaise* autor”. Vt Tsagalis 2017: 284.

arvestada ka saatürdraamat *Amygone*) loodi 5. sajandi esimesel poolel eKr, on sellele üsna kindlalt aluseks olnud eepose fikseerunud kuju hiljemalt 6. sajandil igal juhul tõenäoline, kuid ka seitsmendat sajandit ei saa ilmselt välistada.⁴³

2.2.2. Danaise pärimus

Danaise sisu osas saame teha küllalt tõenäolisi oletusi antiikallikate põhjal, mis üsna kindlalt sellele eeposele tuginesid. Esile tuleb siin tõsta Aischylose varaklassikalisi draamasid, danaiididele pühendatud tetraloogiat ning ka (küll mõneti vaieldava autorlusega) tragöödiat *Aheldatud Prometheus*.

Mingis mõttes jätkab *Danais Phoronises* alustatud Inachose suguvõsa lugu ning neil kahel eeposes võis olla ka ühisosi. Näiteks Io lugu võis mingis osas olla kajastatud mõlemas.⁴⁴ *Phoronist* ja *Danaist* ühendab ka see, et mõlemal puhul on tegu selgelt Argose-keskse pärimusega. Inachose järeltulijad on Argose tasandiku müütiline suguvõsa, millest eraldub küll kõrvalliine, kuid mille kese on tugevalt paigas.⁴⁵

On tõenäoline, et *Danais* tõi esmalt ära Io loo, millest kõige terviklikuma ülevaate annab ilmselt Pseudo-Apollodorose hiline käsitus, mille põhilised punktid siin esitan.⁴⁶ Io oli erinevate allikate järgi kas Iasose, Peireni või Inachose jõe tütar⁴⁷ ning Hera preestrinna. Iosse armunud Zeus muutis tüdruku valgeks lehmaks ning püüdis teda (ja ennast) seeläbi Hera armukadedusest säästa, kuid Hera võttis lehma enda valdusse ning pani paljusilmse Argose teda valvama mükeenelaste hiies, kus Io oli oliivipuu külge köidetud. Jumal Hermes tappis Argose ning vabastas Io, Hera saatis aga tolele kallale piinava pardu, kelle eest lehmaksmuudetud tüdruk pages läbi kogu Lähis-Ida, kuni jõudis lõpuks Egiptusesse. Siin sai Io oma inimkuju tagasi ning sünnitas Zeusile poja Epaphose, kelle aga Pseudo-Apollodorose käsitluse järgi lasi Hera kureetidel röövida. Zeus tappis kureetid, Io aga uitas veel pikalt oma poega otsides, kuni leidis tolle Byblose kuninganna juurest ning pöördus koos lapsega uuesti Egiptusesse, kus abiellus valitseja Telegonosega ning lasi püstitada

⁴³ *Danaise* taustast ning oletatavast sisust vt. Huxley 1969: 34–38; West 2003: 34; Tsagalis 2017: 283–293. Dateeringu osas vt. Tsagalis 2017: 285–286.

⁴⁴ Vt. Huxley 1969: 34; Tsagalis 2017: 427.

⁴⁵ Vt West 1985: 144–145, kes peab eksootilisi kõrvalliine hiliseks lisanduseks algselt kohalikule traditsioonile.

⁴⁶ Vt Apollod. 2.1.3. Pseudo-Apollodorose *Bibliothēke* kirjutamisaja võib ilmselt paigutada ajavahemikku 1. saj eKr – 3. saj pKr, vt teose tausta kohta nt Smith ja Trzaskoma 2007.

⁴⁷ Inachose tütar: A. *Pr.* 590, 663, 705; Hdt. 1.1.3; B. *Dith.* 5. Iasose tütar: Paus. 1.25.1, 2.16.1, 3.18.13. Peireni tütar: Hes. *fr.* 124 MW; Acus. *fr.* 26 EGF.

ausamba Demeterile. Pseudo-Apollodoros väidab ka, et egiptlased nimetasid nii Iod kui Demeterit aegajalt Isiseks.⁴⁸

Tõenäoliselt kõige varasemasse aega tagasi viidavad kirjalikud allikad Io loo kohta on Hesiodose *Naiste kataloog* ning *Aigimios*. *Naiste kataloogi* Inachose järeltulijatele keskenduv osas on Iod nimetatud Peireni tütreks. Samuti on ära toodud, et kuna Zeus valetas Herale, et ei ole Ioga intiimsetes suhetes olnud, jääb edaspidi ka surelike juures armuasjus töotuste murdmine (jumaliku) karistusega. *Naiste kataloogist* pärineb ka viide Hermesele kui paljusilmse Argose tapjale, kelle kirjeldus on samuti ära toodud *Aigimioses*. Viimatimainitud eepos väidab ka, et varem Abantiseks kutsutatud Euboia sai Zeusilt oma hiljem tuntud nime lehmakujulise Io järgi.⁴⁹

Varaklassikalisest perioodist on säilinud üksikasjalikumad kirjeldused Ioga juhtunust Aischylose *Palujannades* ning *Aheldatud Prometheus*.⁵⁰ Esimene on sealjuures osa danaiididele pühendatud triloogiast, kes selgitavad oma esiema Io kaudu enda Argose päritolu ning õigust seal varjupaika leida. *Aheldatud Prometheus* astub see-eest üles Io ise, parmust kiusatud ja metsikult tantsiv, kes kaebab oma raske saatuse üle ning kuuleb Prometheuselt ettekuulutust teda veel ees ootavatest kannatustest. Selles versioonis saatis armunud Zeus Iole üha korduvaid unenägusid, milles kutsus teda Lerna aasadele endaga kohtuma, ning oraaklid andsid ka ta isale nõu tüdruk ära saata. Kodust lahkunud Io aga moondus kohe lehmaks ning pidi kiusava parmu eest Lerna allika juurde pagema. Põgusalt on mainitud Argos ning tolle surm. Prometheus räägib Iole põhjalikult teda veel ees ootavatest eksirännakutest erinevates maades ning lõpuks uue kodu rajamisest Egiptuses, Niiluse deltas, kus Zeus viljastab ta oma käe puudutusega, millest sünnib tume laps, Epaphos.⁵¹ Siit läheb Prometheus sujuvalt edasi juba danaiidide loo juurde ning neid kaht lugu jutustatakse ning käsitletaksegi valdavalt koos, loogiliselt kokkupõimituna, mis annab alust pidada neid ka *Danaises* ühtseks tervikuks.

Küllalt varasesse klassikalist perioodi kuulub ka Io mainimine Bakchylidesel, kes kirjeldab Io lugu Argosest lahkumisest kuni Epaphose sünnini Egiptuses (ning jõuab sealtkaudu teise Iost

⁴⁸ Kureetide ega Demeteri ja Isisega seotud episoodid ei esine teadaolevates varastes allikates. Io loo erinevatest variatsioonidest ja võimalikest ajalistest kihistustest, eriti Lähis-Idaga seoses vt nt West 1985: 144–153; Lane Fox 2010: 198–205.

⁴⁹ Io kui Peireni tütar: *fr.* 124 MW (= Apollod. 2.1.3). Zeusi vale: *fr.* 124 MW. Hermes ja Argos: *fr.* 294 MW. Io side Euboiaga: *fr.* 296 MW. Io ja Euboia võimalike tugevamate seoste kohta vt. ka Mitchell 2001.

⁵⁰ Vt. A. *Supp.* 291–315, *Pr.* 561–852.

⁵¹ Epaphose nime selgitatakse siin õrna puudutust märkiva sõna abil, vt. LSJ ἐπαφή.

alguse saanud tähtsa suguvõsani Teebas), samuti mainib ta paljusilmset Argost ning tema tapmist.⁵²

Ioga sündinu üldtuntus oli enesestmõistetav ka pisut hilisema, kuid samuti 5. sajandil tegutsenud Herodotose jaoks, kes esitab loost oma ratsionaliseerivad tõlgendused, kus tegu on röövitud või armununa ise barbaritega kodunt põgenenud Argose kuningatütrega, lehmaks muutumine ega Zeusi armuiha ei mängi selles versioonis rolli, küll aga seletab Herodotos Io ning teiste naisteröövidena tõlgendatavate lugudega kreeklaste, pärslaste ning foiniiklaste omaaegseid keerulisi rahvusvahelisi suhteid.⁵³

Egiptusesse lahkunud Io lugu jätkub mõned põlvkonnad hiljem Danaose ja ta tütarde Argosesse tagasi pöördumisega. Toon siinkohal, taas peamiselt Pseudo-Apollodorosele toetudes, ära loo teise poole, alustades Io ning Zeusi pojast Epaphosest. Epaphos abiellus Niiluse tütre Memphisega, nende tütar Libye aga sai Poseidoniga kaksikud pojad Agenori ja Belose.⁵⁴ Agenor lahkus Foiniikasse (kust omakorda edasi liikudes panid tema järeltulijad Europe ja Kadmos aluse hilisematele Kreetale ja Teeba dünastiatele), Belos aga jäi Egiptusesse ning soetas Niiluse tütre Anchinoega pojad Danaose ning Aigypnose. Danaosel oli 50 tütar, Aigypnosel aga 50 poega ning Danaos ja tema tütreid pagesid kas Aigypnose soovitud abielu sobitamise või võimukonfliktide ja sõjaohu tõttu laeval Argosesse, peatudes teel ka Rhodose saarel ning püstitades seal Lindose Athena kuu. Just Athena võis sealjuures olla see, kes andis Danaosele nõu Egiptusest lahkuda.

Argose valitseja oli tol ajal Gelanor, kes aga andis võimu Danaosele üle. Pausanias kirjeldab siinkohal ennet, mille tõttu kohtupidajad Danaose valitsemise kasuks otsustasid. Nimelt tungis kohtupäeva koidikul hunt veisekarja kallale ning võitles karja juhtpulliga. Argoslastele näis, et Danaos on nagu hunt, kes pole seni inimeste keskel elanud. Kuna aga hunt pullist võitu sai, leidsid nad, et Danaosest peaks saama valitseja. Danaos pidas ende eest vastutavaks Apollon Lykiost ning rajas tema pühamu, millest sai üks olulisemaid Argoses.⁵⁵

⁵² B. *Dith.* 5.

⁵³ Hdt. 1.1.2–1.5.2.

⁵⁴ Io järglaste ning danaiidide lugu kirjeldades toetun Pseudo-Apollodorose hilisele tervikversioonile. Vt Apollod. 2.1.4–2.2.1. Egiptusest lahkumise põhjustest vt ka Hyg. *Fab.* 168.1.

⁵⁵ Vt. Paus. 2.19.3–4.

Tasandik oli aga veevaene ala, kuna Poseidon oli vihastanud Inachose ning teiste kohalike jõgede peale, kui need olid otsustanud piirkonna tema asemel Herale pühendada.⁵⁶ Üks Danaose tütardest, Amymone, kelle isa oli vett otsima saatnud, riivas hirve pihta lastud noolega magavat saaturit, kelle vägivalla eest päästis ta Poseidon. Nende armuühendusest sündis poeg Nauplios, Nauplia linna elanike esiisa, ning Poseidon kinkis tütarlapsele tema järgi nimetatud allika Lernas.⁵⁷

Aigyptose pojad jõudsid aga danaiidide jälil samuti Argosesse ning Danaos andis nõusoleku abieluks oma tütarde ning aigyptiidide vahel, pulmaööks aga varustas tütreid pistodadega ning käskis neil oma peigmehed tappa. Kõik tüdrukud peale ühe täitsid käsku, mõrvasid oma mehed ja viskasid nende pead Lerna sohu, kehad aga said auväärsest Argosesse maetud (või ka vastupidi). Mõrv võiski sealjuures aset leida just Lernas.⁵⁸ Pseudo-Apollodorose väitel puhastasid Athena ning Hermes tüdrukud Zeusi käsul veresüüst ning Danaos pani nad hiljem mehele spordivõistluste võitjatele.⁵⁹ Üks tütardest, Hypermnestra, aga jättis oma mehe Lynkeuse ellu ning Danaose meelepaha tõttu pidid nad mõlemad algul eraldi põgenema ja teineteisele oma pääsemisest tulega märku andma. Nii süütas Lynkeus märgutule hiljem Lyrkeiana tuntud paigas, Hypermnestra aga Argose akropolil Larissal. Pausanias räägib, et Danaos lasi Argoses Hypermnestra üle kohut mõista, kuid lugu lõppes tütarlapse jaoks siiski soodsalt.⁶⁰ Pärast Danaose surma valitses Argoses Lynkeus ning hiljem tema ja Hypermnestra poeg Abas, Hypermnestrast sai aga Hera preestrinna tõenäoliselt piirkonna olulisemas pühamus Heraionis.⁶¹

Hypermnestra ja Lynkeuse poja Abase pojad olid omakorda Akrisios ja Proitos ning nende kaudu põlvnesid Danaose liinist nii Perseus ja Herakles kui ka mitmed Teeba ja Trooja sõja kangelased ning nägijad. Kuivõrd aga *Danais* suguvõsa edasisi põlvkondi kajastada võis, ei ole selge. Tõenäoliselt oli lugu Danaose ja ta tütarde Argosesse saabumisest ning tüdrukute sooritatud mõrvast igal juhul eepose keskmes.

⁵⁶ Vt. Apollod. 2.1.4; Paus. 2.15.5.

⁵⁷ Poseidoni ja Amymone kohta vt. nt. Apollod. 2.1.4; Hyg. *Fab.* 169.

⁵⁸ Danaiidide pulmaööst ning peigmeeste kehade matmisest Argoses Apollod. 2.1.5; Lerna mõrvakohast ning peigmeeste peade matmispaiagast Argoses teel Larissa akropolile vt. Paus. 2.24.2.

⁵⁹ Spordivõistluste kohta vt. Pi. *P.* 9. 112–116.

⁶⁰ Hypermnestrast vt. Pi. *N.* 10. Tulede süütamine Paus. 2.25.4. Kohtumõistmine Hypermnestra üle: Paus. 2.20.7.

⁶¹ Viide Hypermnestrade Heraioni preestrinnana: Eus. *Abr.* 582. Võib arvata, et Eusebios toetus Hellanikose Argose Hera preestrinnade nimekirjale, vt. *Hellanic. fr.* 74–84 *EGM*.

Danaose ja ta tütarde lugu on teada juba Archilochosele, kes viitab Danaose tapmisele Lynkeuse poolt.⁶² *Naiste kataloogis* räägitakse Aigypose viiekümne poja Argosesse tulekust ning mainitakse Lynkeuse poega Abast.⁶³ Samuti on *Naiste kataloogi* kaudu aimatav side Danaose, danaiidide ning vee(kogude) vahel Argoses, võimalik, et seoses Amymone looga.⁶⁴ Nii ütleb Straboni kaudu meieni jõudnud fragment (128a MW):

Ἄργος ἄνδρον ἐὸν Δανααὶ θέσαν Ἄργος ἔνυδρον.

Ilmselt sama rida Eustathiose vahendusel (128b MW) aga kõlab:

Ἄργος ἄνδρον ἐὸν Δαναὸς ποίησεν εὔνυδρον.⁶⁵

Mingis mõttes iseloomustab see nüansivahe *Danaisega* seotud laiemat küsimust sellest, kas eepose nimi oli algselt pandud Danaose, tema tütarde või ühe tütre järgi.⁶⁶

Olulisemad varaklassikalised allikad danaiidide kohta on, nagu Iogi puhul, Aischylose draamad, täpsemalt oli danaiididele pühendatud tetraloogia, mille üks osa, *Palujannad*, on meieni säilinud. Siin tulevad pisut võõramaise ja amatsoonliku olemisega danaiidid Argosesse kuningas Pelasgose juurde aigypsiidide ning nende abieluplaanide eest varjupaika paluma ja panevad tole nii keerulisse olukorda. Danaiidid rõhuvad sealjuures oma esiemale Iole ja seega Argose päritolule. Ilmselt räägiti kolmest tragöödiast koosnevas triloogias kogu danaiididega seonduv lugu ning lisanduv saatüdraama *Amymone* keskendus nimikangelanna ning Poseidoni seiklustele. Aischylose tragöödiatriloogiad moodustasid erinevalt hilisemast traditsioonist tõenäoliselt ühe kolmest osast koosneva järgneva loo ning olid seega ühtsema tervikuna tajutavad.⁶⁷ *Palujannasid* peetakse enamasti triloogia esimeseks tragöödiaks, *Egiptlasi*, mille sisu pole ainsa säilinud fragmendi põhjal võimalik kindlaks teha, teiseks ja tragöödiat *Danaiidid* kolmandaks. *Danaiididest* säilinud fragmendid viitavad pulmaöö järgsele hommikule ning Aphrodite

⁶² Archil. fr. 305 (West).

⁶³ Fr. 127 (Aigypose pojad), 128 a–c („Janune Argos”), 129. 1–4 (Abas ning tema vanemad) MW.

⁶⁴ Hilised allikad räägivad ka mehetapjatest danaiidide karistusest teises ilmas, kus nad lõputult vett kandma peavad. Vt. nt. Ov. *Met.* 4. 462.

⁶⁵ „Danaose tütreid muutsid/Danaos muutis veevaese Argose veerohkeks”

⁶⁶ Tsagalis 2017: 283.

⁶⁷ Vt Sommerstein 2019: 3.

sõnavõtule oma kõikevõitvast jõust, mis tõenäoliselt seostub Hypermnestra ja Lynkeuse teoksaanud abieluga.⁶⁸

Varasematest allikatest tuleks eraldi ära nimetada veel Danaiidide temaatika mainimine Pindarose oodides. Täpsemalt on üheksandas Pythia oodis kirjeldatud danaiidide mehelepanekut spordivõistluste võitjatele, kümnendas Nemea oodis aga nimetatakse Argost lisaks Hera kodule ka Danaose ja tema viiekümne tütre linnaks. Danaost, Lynkeust ning Abast nimetab ka Bakchylidese epiniikion 11, mis on samuti oluline (Abase poja) Proitose tütarde loo kontekstis. Herodotosele oli danaiidide lugu samuti tuttav.⁶⁹

Kokkuvõttes võib ülaltoodu põhjal öelda, et *Danaise* aluseks olnud lood olid selgelt tuntud ja levinud varasest ajast ning see pärimus oli arhailises Argoses ning arhailise Argosega seotult oluline ja populaarne.

2.2.3. *Danais* ja Argose kultused

Io ning Danaose ja danaiidide lugudel oli väga tõenäoliselt seoseid ka arhailise Argose kultuste ning konkreetsete kultuskeskustega.⁷⁰ Kõige enam on nii Iod kui danaiide seostatud Argose Heraioni ning sealse Hera kultusega, kuid viiteid on ka danaiidide ja Lerna Demeteri kultuse seostele, tulefestivalile Lyrkeias ja Argose Larissal ning Apollon Lykiose pühamule Argose agoraa juures. Kindlasti on Danaos ja danaiidid tähenduslikud tegelased Argose tasandiku maastikus hilisemal ajal, millest annavad aimu Pausaniase kirjeldused,⁷¹ nende looga seotud rituaalidele viitavad aga juba klassikalised ning tõenäoliselt klassikalistele toetuvad tekstid, millest lähemalt allpool.

Äärmiselt tõenäoline tundub Io ja danaiidide müüdistiku varane seotus Heraioni pühamuga, mis asub enamvähem võrdsel kaugusel Argosest ning Mükeenest. Iod on erinevates allikates nimetatud esimeseks Argose Hera preestrinnaks, samuti sai Argose Hera preestrinnaks Danaose tütar Hypermnestra. Mõlemad teated on ilmselt tagasiviidavad Hellanikose 5. sajandist pärinevatele

⁶⁸ *Danaiidid A. fr.* 43-44. Aischylose danaiidide tetraloogia ülevaadet vt. Sommerstein 2019: 10–20.

⁶⁹ Vt. Hdt. 2.91 (Danaose ja Lynkeuse liikumine Egiptusest Argosesse), 2. 171 (danaiidid töid Egiptusest Peloponnesosele Thesmophoria riitused), 2.82 (danaiidid püstivad Rhodosel Lindose Athena kuju).

⁷⁰ Vt nende lugude ja Argose kultuste seostest nt Burkert 1983: 161–168.; Dowden 1988: 117–167; Kõiv 2003: 313–333; Kõiv 2015.

⁷¹ Vt. Paus. 2.24.2; 2.25.4; 2.37.1; 2.37.4; 2.38.4.

Argose preestrinnade nimekirjadele, mida hilisemad autorid kasutada said.⁷² Loo seostamine konkreetse pühamu ning selle preestrinnadega Argoses viitab juba iseenesest võimalikule rituaalsele kontekstile ning ka teised antiiktekstides leiduvad infokillud Argose Herale pühendatud rituaalide kohta kinnitavad seda konteksti veelgi. Kui müüdis lahkub preestrinna lehma kujul Hera pühamust, siis Pausanias kirjeldab oma retkel nähtud Kanathose allikat Nauplias, kus Hera igal aastal kümbleb ning nii oma neitsilikkuse taastab. See võib viidata Hera või teda esindava preestrinna pühamust eemalolekuga seotud rituaalile ning Pausanias lisab ka, et kümblusega seonduvast kõneldakse Hera salajastel müsteeriumitel. Ka Heraioni pühamu juures Prosymnas oli Pausaniase ajal allikas, mille vett preestrinnad salajaste riituste juures kasutasid.⁷³ Täenduslikuks tuleb pidada ka seda, et Io lahkub veise kujul, milline loom on eriliselt lähedane Herale, kelle epiteetide hulka kuulub ka βοῶπις ehk „veisesilmne”.⁷⁴ Teistpidi viitavad kultusmüüdile ka kirjeldused võistlusmängudest, mis said alguse järgnevalt: Lynkeuse poeg Abas tõi viimasele teate Danaose surmast ning Lynkeus andis talle tänuks kilbi, mille Danaos noorena Herale oli pühendanud. Abas pani aluse mängudele, mida tunti nime all ἄσπις ἐν Ἄργει⁷⁵, ning kus jooksuvõistluse võitjatele pärgade asemel kilp autasuks anti. Aspis on sealjuures ühe Argose akropoli nimi ning võiks viidata võistluste toimumiskohale.⁷⁶ Herodotos räägib lisaks uhkest pidustuste protsessioonist, mis viib Argosest Heraionisse, preestrinnaga eesotsas ning koos ohvrilehmadega.⁷⁷ Nii saab ring täis ning lahkunud preestrinna jõuab pärast ohtlikku ja ebakindlat aega uuesti jumalanna pühamusse. Io ja danaiidide loos on selgelt esindatud ka see ohtlik ja ebakindel aeg, mida võib käsitleda kreeka rituaali loomuliku osana.⁷⁸

Danaose ja ta tütarde saabumine on seotud nii õudustäratavate sündmuste kui positiivsete muutustega. Positiivses võtmes võib tõlgendada lisaks loo lõpule ning preestrinna naasmisele ka Argose veevoogude avanemist ning kuiva ala viljakaks muutumist, mis, arvestades allikate tähtsust Hera kultuses, võiks samuti seostada rituaalse sfääriga. Õõvastavad sündmused on aga seotud danaiidide pulmaöö ning sooritatud massimõrvaga, mis mingis mõttes on just Hera kultuse

⁷² Vt. A. *Supp.* 291–292; Apollod. 2.1.3. Danaose tütar Hera preestrinnana: Eus. Abr. 582. Hera preestrinnade nimekiri: Hellenic. fr. 74–84 EGM.

⁷³ Nauplia allikas: Paus. 2.38.2–3, Prosymna allikas: Paus. 2.17.1.

⁷⁴ Vt. nt. Hom. *Il.* 1.551, 1.568, 3.144 jne. Hera veiselisusega haakub ka proitiidide lugu, vt. peatükk 3.3.

⁷⁵ „Kilp Argoses.”

⁷⁶ Võistlustest vt Hyg. *Fab.* 170.9–10. Võistlusmänge Argoses mainib Pi. O. 9.88; 13.107; B. *Epin.* 10.31–32.

⁷⁷ Hdt. 1.31.

⁷⁸ Vt nt Kõiv 2015: 145–146. Burkert 1983: 164–168.

kontekstis äärmuslik maailmakorra tagurpidi pööramine. Abielu on Hera sfäär, millele Argose kontekstis viitab ka tema iga-aastane rituaalne kümbelus ning selle kaudu justkui pidev pruudistaatus. Nii äärmuslik rünnak selle institutsiooni vastu lööb korra ja tasakaalu tõsiselt kõikumata, Hypermnestra kannab aga edasi normaalsuse niiti ning läbi tema ja Lynkeusega seotud tulefestivali võib lugu jõuda võiduka lõpuni, võistlusmängude ning protsessioonini. Mõrvarohke pulmaöö juures on aga tähenduslik ka selle toimumispaik, Lerna, kuhu Aischylose järgi meelitas Zeus ka Io ning kus too metsistus. Siin toimuvad Pausaniase ajal nii Demeteri kui Dionysose müsteeriumid ning danaiidid sobituvad oma olemuse ja käitumisega ka nende kahe jumala tegutsemis sfääri. Nende ühisosast Demeteri kultusega on meil ka otseseid viiteid. Nimelt kinnitab Herodotos, et just danaiidid tõid Peloponnesosele Demeterile ja Korele pühendatud Thesmophoria riitused ning rituaalne jutt meestevastasest vägivallast ning üldse meeste ning naiste eraldumine ning sugupoolte vaheline vaen on oluline osa sellest festivalist. Lisaks on Lernas austatud Demeteri lisanimi Prosymne, mis viitab Hera pühamu Heraioni asupaigale ning rituaalne side nende kahe pühakoha ning danaiidide vahel näib äärmiselt tõenäoline. Samuti sobitub danaiidide kui pisut metsikute ja mitte tavapäraselt korralike mehelemineku eas tüdrukutega dionüüsilik õhustik ning küllalt loomulikud tunduvad nii paralleelid lugudega (muuhulgas Argose tasandikul müütiliselt tegutsenud) bakhantidest, metsikuna metsikutel aladel ringijooksvast esiemast Iost kui ka Proitose tütarde pärimusega, mis omakorda haakub üsna võrdselt nii Hera kui Dionysosega. Siinkohal võib mõelda kõigi nende kolme jumala kultuse võimalikule rollile danaiidide loo juures. Samuti tuleb siia lisada Aphrodite, kelle kivikuju Lernas mere ääres oli Pausaniasele teadaolevalt danaiidide püstitatud ning kes astub üles Aischylose *Danaiidide* triloogias ja kiidab ilmselt heaks Hypermnestra ja Lynkeuse õnnestunud abielu. See üks kordaläinud abielu on meelepärane nii Herale kui Aphroditele ning siin langevad nende kaitse all olevad elusfäärid kokku. Paik Argoses, kus Danaos Hypermnestra üle kohut mõista lasi, asub sealjuures Aphrodite pühamu läheduses, mis seal piirkonnas ka arheoloogiliste andmete põhjal asus ning võis olla küllalt varajane, 7.–6. sajandisse dateeritav.⁷⁹

Danose ning danaiidide pärimuse kontekstis oluline kultuspaik tundub olevat ka Apollon Lykiose pühamu Argose agoraal, mille Pausaniase järgi Danaos rajada lasi. Siin asus Danaose troon,

⁷⁹ Danaiidid kui Thesmophoria maaletoojad: Hdt 2.171. Thesmophoria õhustikust vt. Paus. 4.17.1; Ar. *Th.* Hypermnestra kohtumõistmispaik ja Aphrodite pühamu: 2.20.7–8. Arheoloogilistest leidudest, mis neile paikadele viitavad vt Tomlinson 30–31, Aphrodite pühamust ning selle dateeringust ka Foley 1988: 141.

Phoroneusele pühendatud igavene tuli ning Hypermnestra pühendatud Aphrodite Nikephorose puuslik, mis viitas ilmselt tema võidule kohtuprotsessil Lynkeuse ellujätmise eest.⁸⁰

Phoroneuse tuli Apollon Lykiose pühamus tekitab aga küsimuse võimalikust rituaalsest seosest ka Phoroneuse ja Danaose ning danaiidide vahel. Nimelt tundub üsna tõenäoline, et selline püsivalt hoitav tuli võis olla seotud mingi varasema festivaliga, kus tulel oli rituaalne tähtsus. See sobituks Phoroneuse tuletooja ning seega (ja säilinud fragmentide põhjal usutavalt) ka sepatööga seotud rolliga. Ka metalli töötlemise varane areng ning tähtsus Argoses annab põhjust arvata, et sellel võis olla rituaalne tähtsus. Ainus tulega seotud festival, mida Pausanias kirjeldab, on aga Hypermnestra ja Lynkeuse looga ühendatud ning otsides paralleele tulefestivalidest mujal Kreeka maailmas tundub, et danaiidide lugu sobituks ka sellesse konteksti omal moel hästi. Näiteks võib tuua Lemnose uue tule festivali, millega ühendatav müüt räägib samuti sugupoolte vahelisest konfliktist, mis hõlmab suure kogukonna, naiste poolt sooritatud massimõrvast ning võistlusmängudele järgnevast massiabelust ning normaalsuse taastamisest ning tule naasmisest.⁸¹

Tundub tõenäoline, et Argose pidustustekalendris oli arhailisel perioodil mingi roll festivalil, mille käigus kas siis Hera ise – näiteks kuju näol⁸² – või tema preestrinna pühamust lahkus ja ilmselt sai ka kogukondlikus elus tavapärase rutiini lõhutatud, see taastus aga võistlusmängude ning preestrinna või jumalanna kuju templisse naasmise läbi. Samuti oli danaiidide looga ilmselt seotud Thesmophoria või mingi samalaadne festival, mis võis seostuda Lernaga ning tulefestival, mis võis ühendada Phoroneuse ning danaiidide pärimused.

Õieti seisame siin probleemi ees, et religioosseid seoseid tundub eriti *Danaisel* olevat äärmiselt palju ning need kõik on erineval moel seotud, kombineeritavad või üldiselt sobivad, nii et esitada hüpoteese konkreetsete kindlate ning ainsate pidustuste kohta tundub ettevaatamatu. Vähemalt mingis osas sobib ka *Phoronise* materjal sellesse äärmiselt läbipõimunud ja terviklikku kohalikku müüdi ja rituaali süsteemi.

Kui mõelda konkreetsetele kultusliku tähtsusega paikadele, millega selles peatükis esitatud materjal seostub, joonistuvad kõige tugevamalt välja Argos ning Heraion, samuti Lerna ja konkreetsete detailidega ka Lyrkeia ja Nauplia. Pausaniase äratoodud kultuskirjelduste ning

⁸⁰ Vt. Paus. 2.19.5–6.

⁸¹ Vt. Burkert 1970.

⁸² Vt. nt Foley 1988: 137.

lugude ja paikade seostamise juures tuleb arvestada tema teoste hilisusega, see aga ei tähenda, et kirjeldatud kombed ja seosed oleksid tingimata hilised. Võib ilmselt öelda, et religioosetele traditsioonidele on omane teatav konservatiivsus ning järjepidevus, samas aga on ka võimalus, et kirjalikus ning panhelleenilises vormis kinnistunud lood on kohaliku kombestikku mingil määral mõjutanud. Mõningat selgust aitab siin tuua kõrvutamine arheoloogilise materjaliga, mis annab aimu sellest, millised *Phoronise* ja *Danaise* materjaliga seotud paigad olid teadaolevalt või võisid olla arhailisel perioodil olulised või vähemalt eksisteerivad kultuskeskused.

8.–7. sajandil oli Argose tasandiku kõige olulisem kultuskeskus selgelt Heraion, mille rajamine ilmselt 8. sajandi teisel poolel ning templi ehitamine, võimalik, et 7. sajandi alguses, oli väga suurejooneline ettevõtmine ning märkis ka laiemat religioosse sfääri tähtsuse kasvu piirkonnas, või vähemalt selle sfääri tähtsuse uusi väljendusviise.⁸³ Praeguseni säilinud jäänused pärinevad ses paigas aga peamiselt hilisemast, viienda sajandi teisel poolel ehitatud templist. Heraioni alalt on leitud annetuseks toodud kujukesi ka pronksiajast, pärast varase rauaaja materjali puudumist aga jälle 8. ning eriti ohtralt 7. sajandist. Annetuste hulgas paistavad sealjuures silma veenõud, asjaolu, mis võib viidata Hera kuju rituaalsele kümblemisele allikas ning preestrinnade endi rituaalsele puhastusele, aga ka põuaperioodi järgsetele tänuavaldustele Herale.⁸⁴ Vee teema on sealjuures müütiliselt oluline ka danaiidide mütoloogias ning ehk võiks nende vee tagasitoomise lugugi seostada mingil moel põuaperioodi lõpuga. Heraionist on leitud ka ohtralt stseene keraamilistel nõudel, mis tunduvad kujutavat mingit festivali, eriti ohtralt on sealjuures näha naisi. Kokkuvõttes on selge, et Heraion oli arhailisel perioodil Argose tasandiku jaoks keskse tähendusega pühamu, mille populaarsus kogu perioodi jooksul ei vähenenud, samas aga viitab võõrast päritolu annetuste vähesus, et Heraioni kultuses ei osalenud ilmselt oluliselt inimesi väljastpoolt tasandikku.⁸⁵

Suurest osast Argoses, eriti agora piirkonnas asunud pühamutest pole paraku hilisema järjepideva asustuse tõttu võimalik leida varaseid jälgi ning Apollon Lykiose pühamu ning sellega seotud kultuste kindel vanus on seega teadmata.⁸⁶ Siin käsitletud lugudega võiks ehk olla seotud hilisemast ajast teadaolev Hera Akraia pühamu, mis asus Aspisel ning on dateeritav 8. sajandi

⁸³ Vt. Foley 1988: 135–139. Kelly 1978: 61–62.

⁸⁴ Vt. Foley 1988: 137.

⁸⁵ Vt. Foley 1988: 139.

⁸⁶ Vt. Foley 1988: 139–140.

lõppu eKr, tempel rajati sinna tõenäoliselt 6. sajandil.⁸⁷ Linna lõunaosas asus 6. sajandil rajatud Aphrodite pühamu, mille asupaigas on kultustegevuse jälgi juba seitsmendast sajandi lõpust ning mida võib põhimõtteliselt seostada Pausaniase nimetatud ning tema järgi Hypermnestra poolt pühendatud Aphrodite kujuga hilisemas Argoses.⁸⁸

Mükeene ei tundu olevat seotud danaiidide looga, Iod aga hoiti mõningatel andmetel vangis mükeenlaste hiies ning tema pärimus võib kas algselt või paralleelselt olla seotud ka selle paigaga.

2.3. Kokkuvõte

Kui tulla *Phoronise* ja *Danaise* ning kohalike kultustraditsioonide vastastikuse mõju juurde ning küsida, mis suunas võisid need kaks nähtust üksteist mõjutada, tunduvad rõhutamist vajavat paar olulisemat aspekti.

Esmalt, nii *Phoronise* kui *Danaisega* seotud lood paigutuvad ühemõtteliselt Argose tasandikule. Phoroneus ja Kallithoe tegutsevad siin, Io lahkub siit ja danaiidid pöörduvad põgenedes just siia ning vahepealsete põlvkondadega Egiptuses toimuv tuleb jutuks vaid episoodilise loeteluna. Seega tundub tõenäoline, et tegu on kohaliku materjaliga, mis on sidunud kohalikke elanikke müütiliste genealoogiatega ning pühamute ja festivalikalendri kaudu paigutunud ka kohalikku maastikku ning ülekreekalise tuntuse saavutanud hiljem, enne Argoses paiksest kinnistununa.

Lisaks näitavad arheoloogilised allikad selgelt, et kaheksanda sajandi lõpp oli Argoses (nagu ka Kreekas laiemalt) pühamute ning silmapaistvate (ja jälgi jätvate) religioosete käitumiste esilekerkimise aeg. Eriti keskne oli sealjuures Heraion, kuid pühamuid oli mitmeid ning tõenäolist hakati pühamutega seotult kogukondlikumalt ning suurejoonelisemalt tähistama ka erinevaid festivale, millega ilmselt kaasnes muuhulgas ka eepiliste laulude esitamine, kas siis võistluslikult või mitte. Seega võib tõenäoliselt pidada rituaalidega seotud eepilise pärimuse väljakujunemist just sellel ajal ning hilisemat levikut juba väljaspoole tasandiku piire. Võtmetähtsusega võib siinjuures olla see, milline kogukond oli kõige tugevamalt seotud Heraioni pühamu töö korraldamisega ning millised lugude variatsioonid võisid Heraioniga seotud pidustustel seega kõige enam mõjule pääseda ja edasi levida. Arvestada tuleb aga ka sellega, et lauluvõistlused toimusid paralleelide põhjal tõenäoliselt ka Apolloniga seotud pühamutes või festivalidel, millest

⁸⁷ Vt. Philippa-Touchais 2012.

⁸⁸ Paus. 2.19.6.

ainuüksi Argose linnas oli kaks ilmselt küllalt varast ning olulist. Seega ei pruukinud *Phoronises* ja *Danaises* kirjeldatud lood tulla ettekandmisele tingimata ainult nendega arvatavasti rituaalselt otseselt seotud pühamutes või festivalidel, vaid ilmselt oli see müüdivara osa Argose üldtuntud religioosest pärimusest, mis võis leida erinevaid esituskontekste.

3. *Melampodia*

3.1. Ülevaade

*Melampodia*⁸⁹ puhul huvitab mind selle töö kontekstis spetsiifiliselt küsimus selle eepose võimalikest seostest Argose tasandiku kultustega, millisesse teemasse süvenemiseks on aga esmalt vaja anda ülevaade eepose tõenäolisest või võimalikust temaatikast ning iseloomust.

Tegu tundub olevat teosega, mille tegelaste hulka ei kuulunud vaid Melampus, vaid ka teised olulised terminiga *mantis* tähistatud nägijad või ennustajad Kreeka traditsioonis.⁹⁰ Melampus oli üks müütilisi nägijaid, kelleni viidi tagasi mitmed hilisemate mütoloogiliste põlvkondade *mantised*, teiste hulgas ka Argosest pärit ning Teeba tsükli eepostega seotud Amphiaraos ning tema poeg Amphilochos.⁹¹ Ka ajaloolisel ajal esitas tuntud melampodiidide nimeline *mantiste* perekond end Melampuse järeltulijatena.⁹² Tundub, et *Melampodia* tegi juttu lisaks Melampusele (kellega otsesemalt seostatav on säilinud fragmentidest ehk üks,⁹³ kuid kelle kesksuses tema järgi nimetatud eeposes pole põhjust kahelda) ka vähemalt Teiresiasest, Kalchasest ning Mopsosest ja Amphilochosest.⁹⁴ Viimatimainitud tegelane, Melampuse soost nägija, kes osales epigoonide Teeba vastases sõjaretkes, loob kokkupuutepunkti ka *Melampodia* ja Teeba eeposte vahele. Eepos oli meile teadaolevalt jaotatud vähemalt kolmeks osaks.⁹⁵ Ülesehituselt võis *Melampodia* arvatavalt olla genealoogiline või kataloogiline. Erinevatest allikatest on olulisemate Melampusega seotud episoodidena teada esmalt Neleuse tütre kosimine Melampuse kodumail Pyloses, Phylakose karja varastamine Tessaaliast ja vangistus ning Phylakose poja Iphiklose viljakuse taastamine, samuti (mind siin eriliselt huvitav) Proitose tütarde ravimine ja hilisem valitsejapõlv Argoses.⁹⁶ On tõenäoline, et see nägijale-ennustajale pühendatud eepos kajastab neid teemasid ning võis olla ka aluseks nende hilisemale tuntusele ja erinevates kirjalikes allikates ning

⁸⁹ Toetun üldiseloomustust andes järgnevatele käsitlustele: Huxley 1969: 51 – 59; Cingano 2009; Most 2018: lviii – lix.

⁹⁰ Vt LSJ μάντις.

⁹¹ Ülevaadet Melampuse sugupuust vaata nt. Huxley 1969:55.

⁹² Vt Cingano 2009: 121.

⁹³ Fr. 272 MW viitab Iphiklosele ja tundub, et temaga seoses ka Melampuse ravitsejarollile.

⁹⁴ Teiresias: fr. 275–276 MW; Kalchas ja Mopsos: fr. 278 MW; Amphilochos: fr. 279 MW.

⁹⁵ Vt fr. 277 MW.

⁹⁶ Melampusega seotud erinevad süžeed annab kõige terviklikuma kokkuvõttena edasi ilmselt Apollod. 1.9.11–12, põhjalikum ja mõneti erinev kirjeldus Proitose tütarde episoodist on Apollod. 2.2.2.

variatsioonides edasiandmisele. Kui aga eeldada, et eeposele olid omakorda aluseks mingid kohalikud pärimused, tuleb kindlasti arvestada, et ka nende suuline edasikandumine võis olla fikseerunud eepose kõrval hilisemaid allikaid mõjutanud.

Milline aga võis olla *Melampodia* suhe kohalike pärimustega ja spetsiifiliselt Argose omadega ning kuivõrd võib see suhe olla seotud kultusliku sfääriga? Esmalt tuleb kokkuvõtvalt vaadelda, mida ütleb meile napp teadaolev informatsioon selle eepose kohta: tundub üsna kindel, et tegu ei olnud kitsalt ühe piirkonnaga seotud materjaliga, eepose sündmustik hõlmas ilmselt üsna laia aega ning ruumi ning erinevaid kuulsaid nägijaid-ennustajaid. Seega võiks *Melampodiat* pidada olemuselt pigem panhelleeniliseks kui kohalikuks eeposeks. Kui aga eeldada, et Argosega seotud mütoloogia moodustab sellest eepest olulise osa, tuleb küsida, kas *Melampodia* koostamisel või kujunemisel kasutati Argose kohalikku pärimust või on Argos, kas siis sellenimeline polis või mõni teine piirkondlik keskus, mingil perioodil eeposes esineva materjali oma kohalikesse traditsioonidesse sulatanud ning nende lugude hilisem populaarsus on erinevatel põhjustel tulnud just läbi Argose vaatenurga.

3.2. Melampuse pärimus

Melampuse pärimuse Argosega seonduvat episoodi ei kirjelda ükski säilinud ning *Melampodia* alla kuuluvateks peetud fragmentidest, kuid sündmustest annab aimu samuti hesiodiline ning fragmentaarne *Naiste kataloog*. Sealt pärinevad fragmendid räägivad Melampuse ja tema venna Biase saabumisest Argose tasandikule Tirynsi kuninga Proitose juurde ning tolle jumalast karistatuna metsikult ringi jooksvate tütarde ravimisest Melampuse ja Biase poolt.⁹⁷ Argose valitsejana on Melampust nimetanud ka Odüsseia.⁹⁸

Loost on aga säilinud erinevaid versioone, mida on ehk kõige lihtsam hakata lahti harutama hilisest Pseudo-Apollodorose ümberjutustusest.⁹⁹ Pseudo-Apollodoros kasutab mitmeid varasemaid allikaid ning kirjeldab kokkulepet, mille järgi kuningas Akrisios sai valitsema Argose polises, Proitos aga rajas Tirynsi ning valitses seal. Proitose kolm nimepidi nimetatud tütar – Lysippe, Iphinoe ja Iphianassa – läksid noorusikka jõudes hulluks ning hulkusid ringi metsikutel aladel kogu Argoses ning hiljem ka Arkaadias ning mujal Peloponnesoses. Hullumise põhjustest rääkides

⁹⁷ *Fr.* 37.10–15 MW. Proitos Tirynsi valitsejana *fr.* 129 MW.

⁹⁸ *Od.* 15.225 – 241.

⁹⁹ Apollod. 2.2.1–2, vt ka 1.9.12.

viitab ka Pseudo-Apollodoros ise kahele erinevale allikale: Hesiodos väitvat, et tüdrukud keeldusid vastu võtmast Dionysose riitusi, Akusilaos aga, et nad solvasid Hera puuslikku.¹⁰⁰ Proitos on selles versioonis ära toodud kui Tirynsi valitseja ning Argos on seega sündmuskohaks laiemas, Argose tasandikku hõlmavas tähenduses. Kuigi see versioon esitab terviklikuna loo, millest Hesiodos ja Akusilaos rääkisid ilmselt erinevaid versioone, kajastub siingi andmete vastuolulisus, mis ilmselt *Bibliotheke* koostajale ignoreerimiseks liiga oluline tundus. Veel vastandlikumad on aga kaks küllalt varast säilinud versiooni. Varaklassikaline Bakchylidese epiniikion kirjeldab nimelt samuti Proitose tütarde hullumist, kes olid Herat solvanud tema templisse minnes ning oma isa temast jõukamaks nimetades.¹⁰¹ Tekst annab meile veel hulga täiendavaid detaile, näiteks olevat tüdrukute hullumine toimunud kümme aastat pärast Tirynsi asutamist ning kestnud enne lahenduse leidmist kolmteist kuud. Proitose tütreid jooksid metsikult hõikudes minema ning hulkusid mööda metsikut Arkaadiat, olukord pöördus aga siis kui nende isa, kuningas Proitos, end Lousose voogudes pesi, palus veisesilmsel Artemisel oma tütreid aidata ning lubas talle suurejoonelise veiseohvri tuua. Jumalanna võttis palvet kuulda ning Proitos ja tema tütreid rajasid kohe sealsamas Artemise pühamu ning altari ja panid aluse naiste koorile. See versioon on huvitav esmalt seetõttu, et Melampust ei ole siin tegelaste hulgas üldse. Teiseks on see lugu selgelt seotud Tirynsi Hera, aga ka Lousioi Artemis Hemera¹⁰² pühamuga, mis jääb Argose territooriumist eemale. Seda pühamut kirjeldab teisel sajandil pKr ka Pausanias, kes väidab, et Artemis Hemerasia sai siin oma nime, kui (Bakchylidese versioonist puudunud) Melampus Proitose tütreid Akroania mägedest alla pühamusse tõi ning terveks ravis.¹⁰³ Bakchylidese versiooni kõrvale võime panna pisut hilisemast ajast, kuid samuti viiendast sajandist pärineva Herodotose kirjelduse Argose naistest, kes on hulluks läinud ning kelle terveks ravimiseks argoslased Melampuse Pylosest kohale kutsuvad.¹⁰⁴ Algul jääb kaup katki, kuna tasuks nõutud pool kuningriiki tundub argoslastele liiga kõrge hind, kui aga olukord ja naistehulgad järjest hullemaks muutuvad, nõustatakse uute ja suuremate nõudmistega, Argose naised saavad terveks ravitud ning kuningriik kolmeks jaotatud, nii et lisaks Melampusele saab oma osa valitseda ka tema vend Bias. See versioon ühtib seega Hesiodose *Naiste kataloogi* fragmentide ning Pseudo-Apollodorose käsitlusega, kus Melampus ja Bias

¹⁰⁰ Hesiodose osas = *fr.* 131 MW, Akusilaos = *Acus. fr.* 28 EGM. Samas viitab aga *fr.* 131 teine, Probusel põhinev osa vastandlikult hoopis Hera solvamisele.

¹⁰¹ B. *Epin.* 11.

¹⁰² Leebe Artemis, vt LSJ ἡμερος

¹⁰³ Paus. 8.18.7–8.

¹⁰⁴ Hdt. 9.34.

tüdrukute hullusest päästmise juures tegevad olid, mainib toimumiskohana aga Argost, täpsustamata sealjuures kui laia või konkreetset ala sellega silmas peetakse, ning Tirynsist ega selle kuningast Proitosest ei ole siin juttugi. Ka ei lähe Herodotos detailidesse hulluse põhjuse ning seotud jumaluste osas.

Küllalt sarnane Bakchylidese esitatud proitiidide loole on aga samuti viiendast sajandist pärit Ateena Pherekydese versioon, mis aga toob sisse Melampuse, kes „argoslaste kuninga Proitose” tütreid terveks ravib, pärast seda kui nood on kümme aastat hullununa veetnud. Hulluse põhjustajaks on siin solvatud Hera, kelle Melampus lepib palvete ja ohvrite abiga. Tasuks saab talle abielu Iphianassaga ning osa kuningriigist.¹⁰⁵ Veel üheks alternatiiviks on Pausaniase kirjeldus, kus Melampuse ja metsistunud naiste lugu selgitab argoslaste kuningriigi kolmeks jagunemist (Melampusele ja Biasele eraldatakse ravitsemise valitseva kuningaga võrdsed osad), hullunud ei ole naised siin aga mitte kuningas Proitose, vaid tema järeltulija Anaxagorase ajal. Neile peamistele kirjalikele allikatele võib lisada veel inskripsiooni Sikyonist, mis räägib Hera viha all olevatest Proitose tütardest, kelle Melampus siin ravis ning kellest üks, Iphinoe, hukkus ja Sikyoni agoraal maetud on.¹⁰⁶

Esitatud materjalis avalduvad mitmed vastuolud, mida võiks sõnastada järgnevate küsimustena: Kas need, kes hullusid olid Proitose tütreid või Argose naised? Kas nende hulluks ajaja oli Hera või Dionysos? Kas ravija oli Melampus või aitasid Proitose religioossed palved ja lubadused? Kas sündmuste kese oli Tiryns või Argos? Kas kuningas oli Proitos või Anaxagoras? Kas ka Melampuse vend Bias oli ravimises ning hiljem valitsemises osaline?

Kokkuvõtvalt tundub, et kõige populaarsemana on püsinud versioon, milles on ühendatud Proitos ja tema tütreid ning Melampus nende ravijana.¹⁰⁷ Proitos võib sealjuures olla esitatud nii Tirynsi kui allikate põhjal raskesti defineeritava „Argose” kuningana ning Melampuse vend Bias võib olla kaasatud või mitte, hullutaja rollile aga konkureerivad Hera ning Dionysos. Üldiselt on kirjeldatud pärimuses nähtud erinevaid algversioone, mis aja jooksul on segunenud.¹⁰⁸ Ühelt poolt võiks sel juhul jälgida nõ „dionüüsilist vesiooni” Argose naiste ning Melampuse osalusega, milles naiste

¹⁰⁵ Pherec. 114 *EGM*.

¹⁰⁶ *SEG* 15.195.

¹⁰⁷ Sellise versiooni kõige suuremat levikut näevad nt Dowden 1989: 77-78 ja Jost 1992.

¹⁰⁸ Erinevate algversioonide ning segunemise kihtide jälgi ajab erilise põhjalikkusega Ken Dowden. Vt Dowden 1988: 71-95.

hullumine seostub Dionysose vihaga ning millega sobituks hästi ka Herodotose viide Melampusele kui Dionysose kultuse Kreekasse toojale.¹⁰⁹ Teiselt poolt ei oleks nõ „proitiidide versioon” algul Melampusega seotud ning kõneleks Bakchylidese epiniikionis välja joonistuva selgelt Tirynsi-keskse loo. Segadus Tirynsi ning Argose ja nende valitsejate vaheldumisega säilinud allikates on seletatav ajalooliste ning poliitiliste muutustega, Argose mõjuvõimu kasvuga tasandikul, mis lõpuks Tirynsi ja Mükeene hävitamiseni viis ning millega kaasnes ka nende asulate kohaliku mütoloogia sidumine Argose ning peamiselt Argose kontrollitud kultuskeskustega. Huvitav on ka ülal viidatud inskriptsiooni kaudu ilmnev side Sikyoniga, mis võiks seostuda Argose ja Sikyoni keeruliste poliitiliste suhetega.¹¹⁰

Samas ei ole selge, kuivõrd mütoloogia edasikandumine oli poliitiliselt teadlikult läbi viidud protsess. Ilmselt võib Argose tasandikku pidada ühtseks kultuuriruumiks, mis kultuslikku sfääri mingis osas, näiteks suuremate pühamute näol, jagas ning mille traditsioonid võisid vaatamata lokaalsetele variatsioonidele olla sarnased. Seega võib paralleelsete pärimuste ning nendega võimalikult seotud rituaalse kombestiku teatav ühtesulamine ning samas sisemine paljusus olla loomulikult toimuv protsess ka väljaspool poliitiliselt kontrollitavat sfääri. Jumaluste vaheldumine pärimuses ning sealhulgas juba hesiodilistes fragmentides võib ühelt poolt olla erinevatele algetele viitav, teistpidi on Kreeka polüteismi raames aga täiesti mõeldav ka mitme erineva jumaluse kaasamine ühe rituaali või festivali juures.¹¹¹ Igal juhul tundub, et kuigi Proitose tütarde ja Melampuse loo taga on näha erinevast suunast tulevaid algeid, on need segunenud juba väga varakult.

3.3. Melampuse pärimus ja Argose kultused

Melampuse pärimuse juurest konkreetsemalt Argose tasandiku paikade juurde liikudes saab välja tuua mõned võimalikud seosed selle pärimuse ning Argose tasandiku kultuste vahel. Esmalt tuleb pilk pöörata Tirynsisse, mis on eelmises alapeatükis esitatud materjalis selgelt kõige konkreetsem nimetatud paik tasandikul ning mida erinevalt „Argosest” võib kahtlusteta pidada kindlat polist

¹⁰⁹ Hdt 2.49.

¹¹⁰ Vt. peatükk 4.3.

¹¹¹ Vastuloust juba varastes fragmentides vt. West 1985: 78–79. Dorati annab ülevaate arvamustest Hera ning Dionysose versioonide osas ning leiab, et Hera seos Proitose tütardega on praeguses uurimisseisus üldiselt algsemaks peetav, vt Dorati 2004: 299. Nt Giovanni Casadio (1994: 51-122), aga paigutab loo olemuslikult dionüüslikkude konteksti. Tõlgendused, mis näevad loos mõlema jumaluse kultuse kooseksisteerimist on nt Otto 1965: 172–173; Kerenyi 1996: 184-188; Fowler 2013: 172: 176.

tähistavaks nimeks. Hullunud tüdrukute loo Heraga seotud versioon võib haakuda esiteks Tirynsi akropolil paiknenud ning kas varasel rauaajal või arhailise perioodi alguses rajatud templiga, mida üldiselt seostatakse Heraga (võimalik on ka seos Athenaga).¹¹² Erinevad kirjalikud allikad annavad samuti selgelt kinnitust Hera kultusest Tirynsis mingil varasel perioodil. Siia sobitub ka Pausaniase lugu Hera pirnipuust kujust, mille Argose poeg Peirasos Tirynsis valmistada lasi ning mille argoslased sealt Tirynsi hävitamise järel Heraionisse üle kandsid, samuti viited Peirasose rajatud esimesele Hera templile ning preestrinna Kallithyiale.¹¹³ Nii tundub, et erinevad viited annavad põhjust Tirynsi varast Hera kultust tõenäoliselt pidada ning osutavad, et Tirynsi ja Hera kuju või templiga seotud proitiidide pärimusel on selle kultusega kokkupuutepunkte.

Kui aga mõelda, millise rituaalse kontekstiga võiksid ülal kirjeldatud lood tütarlaste hullumisest ning terveks ravimisest sobida, tundub jälle tekkivat kahetine jaotus. Esmalt proitiidid Tirynsis, kelle lugu algab Hera templi või kujuga, viib nad seejärel metsikuna metsikutesse piirkondadesse ning lõppeb tervendamisega religioosses kontekstis ning Melampusega seotud versioonides ka abieluga. Sealjuures toimub tervendamine mitmel puhul kodust eemal, tasandiku lähedal asuvates paikades, kas siis Arkaadia mägedes või Sikyonis ning vähemal Lousois on see seotud ka Artemise kultusega, mis lisaks müüdile eksisteeris ka ajalooliselt. Siin tundub tõenäoline mingi initsiatsiooniga seotud kontekst, mis küll ei tähenda, et tüdrukud tõesti aasta oma polise haldusalast väljaspool tühermaal ringi oleksid jooksnud. Pigem võiks mõelda Heraga seotud festivalile, mille juures kogukonna noortel tüdrukutel või mingil osal neist oli täita mingi rituaalne roll, mille läbimine viis nad üle mehelemineku faasi. Selle rolliga võis kaasneda mingi lühem või pikem eraldatus ja metsikus nii välimuses kui ka käitumises, millele võib viidata ehk ka *Naiste kataloogis* leiduv kirjeldus tüdrukute naha ja juustega toime pandud muudatustest, ning selle lõpprituaal, n-ö tüdrukute tagasitoomine, võis olla omal moel sarnane kõrgseltskonna kombele debütante õukonnas esitleda.¹¹⁴ Lugu Proitose tütardest võib siinkohal olla näide müüdi ja rituaali suhtest, milles müüt väljendab võimendatult ja liialdatult seda, mida rituaalis reaalselt läbi tehakse.¹¹⁵ Nii on ühe Proitiidi surm müüdis vasteks eluperioodi lõpule rituaali läbivatel tütarlastel ning seos nii

¹¹² Vt Tomlinson 2014: 50; Foley: 1988: 145–147; Köiv 2003: 51.

¹¹³ Vt peatükk 2.1.2.

¹¹⁴ Initsiatsiooniriitustest ning eraldatuse faasi rollist selles vt Van Gennepe 2020, eriti lk 82–135. Müütide seosele tütarlaste initsiatsiooniga Kreeka kontekstis keskendub Dowden 1988, proitiidide rituaalsetest tõlgendustest täpsemalt lk 80–93. Sarnastest rituaalidest Egeuse pronksiaja kontekstis vt Marinatos 1993: 201–220.

¹¹⁵ Vt Dowden 1988: 90; Bremmer 2015.

Hera kui Artemisega oleks siinkohal samuti tähenduslik kui liikumine Artemise haldusalasse jäävast tütarlapselõlvest Hera kaitsta olevasse abiellu, mille jaoks algul Hera suhtes lapseliku üleolekuga käituvad tüdrukud peavad end rituaalselt valmistama ning puhastama.

Teine võimalik rituaalne seos on dionüüsiline ning võiks seostuda mingite Dionysose pidustustega ning naiste poolt läbi viidavate bakhantlike rituaalidega. Sellesse mustrisse tundub sobituvat ennekõike Herodotose viide metsistunud Argose naistele, kuid ka Proitose tütarde versioonides leidub dionüüslikke elemente. Nii leidub kirjalikes allikates viiteid tüdrukute seksuaalselt kõlvatule käitumisele, mis sobituks vähemalt kõrvaltvaatajate hirmude ja oletustega dionüüslikust piiride ületamisest.¹¹⁶ Kõige otsesem on ehk hiline viide Hesychiose kataloogis Agrania festivalile, mis olevat toimunud Iphinoe, ühe Proitose tütre mälestamiseks ning samas ka Agriania festivalile, mis oli Hesychiose järgi argoslaste surnutepüha.¹¹⁷ Siin võib näha seost Boiootia selgelt dionüüsliku Agrionia festivaliga, mille juurde kuulvas müüdis on Dionysose vastu eksinud Minyase tütreid ning mille käigus toimus teatud perekonnast pärit naiste rituaalne tagaajamine Dionysose preestri poolt, kellel oli teoreetiliselt (kuid tõenäoliselt mitte reaalselt) õigus kinni püütud naised ka tappa.¹¹⁸ Kuna Melampust on seostatud Dionysose preestri rolliga ning proitiidide loo juurde kuulub vähemalt mõnes versioonis ka ühe tüdruku hukkumine, on siingi võimalik seoseid leida.

Kokkuvõttes tundub, et nii nagu erinevate pärimuskihistuste võrdlemine, annab ka erinevate kultuskontekstide üle arutlemine alust näha algsete varieeruvate kommete segunemist. Tundub tõenäoline, et Argose tasandikul oli mingil moel metsikuid naisi kirjeldava müüdiga seotud rituaal esindatud nii Dionysose kui Hera kultuses ning nende müütide kultusest lahutatud edasikandumine viis mitmete motiivide ilmsete sarnasuste tõttu ka segunemiseni ja seda küllalt varakult. Küsimus sellest, mis mõju see segunemine võis omakorda avaldada rituaalsele sfäärile, jääb selle töö fookusest ning mahulistest võimalustest küll väljapoole. Lisaks arvan, et tegu ei pruukinud olla ühe ainulaadse Heraga või Dionysosega seotud festivaliga, vaid erinevad Argose tasandiku kogukonnad võisid korraldada sarnaseid pidustusi, mille toimumispaigad ning detailid varieerusid ning ka see võib mingil määral seletada pärimuse mitmekülgust.

¹¹⁶ Vt nt Ael. *VH.* 3.42.

¹¹⁷ Vt Hsch. s. v. Ἀργάνια, Ἀγρίανια.

¹¹⁸ Müüdist vt. Ael. *VH.* 3.42, festivalist Plu. *Q. Gr.* 299e–f. Vt. ka Burkert 1983: 175.

Kokkuvõte

Lõpuks tuleb tagasi pöörduda peatüki teemapüstituse juurde ning küsida, mida võime siin vaadeldud materjali põhjal öelda *Melampodia* ning Argose tasandiku kultusliku sfääri ja kultuskeskuste vahekorra kohta.

Tundub, et Melampuse näol on tegu erinevaid piirkondi ühendava kangelasega, kelle tugevam seos mitme alaga muudab keeruliseks pärimuse ühte kindlasse algsesse paika lokaliseerimisega. Nii on Melampus mingis mõttes sarnane Heraklesega, kelle vägitööd küll siinses töös lähemat kajastamist ei leia.¹¹⁹ Samas näib tõenäoline, et Melampus seostus juba varakult Argose tasandiku kultustega, eriti Dionysose, kuid võimalik, et ka Hera kultusega. Mõlemal moel tundub Melampus Argose tasandikul juba arhailisel perioodil kohal olevat, mis, nagu ka Melampuse ülesastumine hesiodilises *Naiste kataloogis*, näib viitavat sellele, et tegu oli juba küllalt varasel ajal Argosega seotud ning siin kinnistunud pärimusega, mitte mujalt tulnud eepika kodustamisega kohalikku traditsiooni, ning *Melampodia* Argose tasandikust rääkiv osa põhines tõenäoliselt tasandiku kultustega seostatud mütoloogial.

¹¹⁹ Vt peatükk 1.5.

4. *Thebais*

4.1. Ülevaade

Teeba tsükli nime alla võib koondada neli Teebaga seotud eepost – *Oidipodeia*, *Thebais*, *Epigoonid* ja *Alkmaionis*. Antiikajal peeti *Thebaist* ning *Epigoone* sageli Homerosse eeposteks ning neid on mõnikord ka ühtse tervikteosena käsitletud. Teise võimaliku *Epigoonide* autorina on nimetatud Teose Antimachost. *Alkmaionis* on süžeelt ilmselt osaliselt *Epigoonidega* kattuv ja vahel on seda ka sama eepose alternatiivseks nimeks peetud, kuid oluline osa *Alkmaionise* sisust tundub siiski küllalt selgelt *Epigoonidest* eristuvat. *Alkmaionisele* ei ole teadaolevalt kindlat autorit pakutud. *Thebaise* sage omistamine Homerossele annab ilmselt aimu sellest, et teost hinnati kõrgelt ning peeti vanaks, kõige tõenäolisem tundub aga siiski ka selle eepose hiljem tuntud kujul fikseerumine 6. sajandil.¹²⁰

See peatükk keskendub just *Thebaisele*, kuna selle eepose puhul on võimalik näha Argose piirkonnaga lisaks müütilistele ka rituaalseid seoseid.

Thebais koosnes umbes 7000. värsist¹²¹ ning andis tõenäoliselt ülevaate seitsme kangelase retkest Teeba vastu. Teele asuti selleks, et aidata Teeba kuningapojal Polyneikesel tema venna Eteoklese käest tolle poolt ebaõiglaselt anastatud võim tagasi võita. Säilinud fragmentidest on ilmselt kõige tuntum esimene, eepose algusrida:

Ἄργος ἄειδε, θεά, πολυδίψιον, ἔνθεν ἄνακτες.¹²²

See fragment asetab *Thebaise* kohe selgelt Argose konteksti. Ülejäänud fragmendid ja testimoniumid räägivad (ilmselt tagasiulatuva meenutusena) Oidipuse poolt tema poegadele Polyneikesele ja Eteoklesele pandud needusest ning mainivad ka erinevaid allpool täpsemalt jutuks tulevaid detaile. Mainitakse Argose kuningat Adrastost ning ilmselt keskse tähtsusega võitlejat ja nägijat Amphiaraoost, kelle surnukeha Adrastos matta ei saa. Samuti on säilinud Amphiaraoose nõuanne pojale Amphilochosele, viide Polyneikese liitlase Tydeusega seotud kannibalistlikule episoodile, Adrastose jumalikku verd hobusele, kes ta Teeba alt päästis ja Arkaadia Parthenopaiose

¹²⁰ Vt. Torres-Guerra 2015: 228, *Thebaise* dateerimisest ka 241-243.

¹²¹ Vt. *Theb. test.* 4 PEG.

¹²² "Laula Argosest, jumalanna, igijanusest, kust isandad.." Vt. *Theb. fr.* 1 PEG.

surmale. Kaheldavama kuuluvusega, kuid mitmete uurijate poolt siiski *Thebaise* osaks loetav on ka fragment, mis viitab Adrastose ning Amphiaraoose konfliktile, mille tõttu esimene Sikyoni pages, ning selle lahendusele – Amphiaraoose abielule Adrastose õe Eriphylega, kellele pidi edaspidi kahe mehe vahelistes konfliktides otsustav sõna jääma.¹²³

Epigoonid oli samuti antiikallikate andmetel 7000. värsist koosnenud eepos,¹²⁴ mis asetas end selgelt *Thebaise* lugu jätkama. *Epigoone* ongi nähtud osalt *Thebaise* jäljendusena ning sealse loo teadliku positiivse lõpetamisena, mille juured pärimuses ei ole nii tugevad.¹²⁵

Alkmaionise seos Teeba tsükliga on vähem ühene, kuna oluline osa süžees räägib tõenäoliselt Amphiaraoose poja ning epigoonide võiduka Teeba-retke juhi Alkmaioni elust ning saatusest pärast seda, kui ta on tapnud oma ema Eriphyle. Arvestatav osa sündmustikust leidis siin ilmselt aset väljaspool Argost ning Teeba sõja konteksti.¹²⁶

4.2. *Thebaise* pärimus

Siinkohal tuleks anda veidi põhjalikum ülevaade *Thebaise* ning põgusalt ka *Epigoonide* ja *Alkmaionise* arvatavast täpsemast sisust, niivõrd, kui see seostub Argosega, ning selle pärimuse esinemisest varastes allikates. Kirjeldan sündmusi peamiselt Pseudo-Apollodorose kokkuvõtte järgi ning viitan sealjuures olulisematele variatsioonidele.¹²⁷

Thebais rääkis ilmselt Oidipuse poegade Eteoklese ja Polyneikese konflikti taustaloo, mille kohaselt Oidipus oma pojad ära needis, et nad ei suudaks valitsemist rahus jagada, vaid oleksid sõjajalal ning langeksid teineteise käe läbi.¹²⁸ Algul leppisid pojad kokku, et valitsevad Teebat vaheldumisi üle aasta.¹²⁹ Eteokles aga keeldus Polyneikesele kokkuleppe kohaselt võimu üle andmast ning too läks maapakku Argosesse, võttes kaasa kaelakee ning rüü, mis olid olnud Teeba asutaja Kadmose jumalikust soost naise Harmonia pulmakingid. Argose kuningas oli tollal Adrastos, Melampuse loost tuntud Biase järeltulija, kelle õukonnas sattus Polyneikes võitlema

¹²³ *Theb. fr.* 1–11 PEG. Eriphyle kohta vt, Torres-Guerra 2015: 238–239.

¹²⁴ Vt. *Epig. test.* 1 PEG.

¹²⁵ *Epigoonide* kohta vt Cingano 2015.

¹²⁶ Vt Debiasi 2015.

¹²⁷ *Thebaise* arvatav süžee: Apollod. 3.5.9–3.6.8. *Epigoonid*: Apollod. 3.7.2–3.7.4. *Alkmaionis*: Apollod. 3.7.5–3.7.7.

¹²⁸ Needuse põhjuseid on välja toodud erinevaid, kuid säilinud fragmendid viitavad solvangutele – pojad andsid Oidipusele teatavad valed jooginõud või ohvrilooma osad, mis võis viidata tema väärkuse kahtluse alla seadmisele. *Theb. fr.* 2–3 PEG. Tõlgendusi vt. nt. Torres-Guerra 2015: 230–231.

¹²⁹ Vendade kokkuleppest ja selle murdmisest ning konflikti algusest vt. ka nt. E. Ph. 69–79.

Aitooliast Kalydonist pagenud Tydeusega. Adrastos lahutas mehed, nähes nende kilpidel kujutatud loomi, kuna ennustuse järgi pidi ta oma tütreid naiseks andma kuldile ning lõvile ja mõistis, et ennustus käis just nende kahe kangelase kohta. Nii abiellus Polyneikes kuninga tütre Argiaga ning Adrastos lubas aidata tal kodulinnas võimu taas tagasi võita. Üks võitlema kutsututest, Amphiaraos, oli aga pärit Melampuse soost ning ka tolle nägijavõimed pärinud ja teadis seega, et kõik sõjaretkest osavõtjad peale Adrastose on määratud hukkuma. Nõnda ei tahtnud ta retkes osaleda, Polyneikes ostis aga Harmonia kaelakee abil ära Amphiaraoase naise Eriphyle ning veenis meest Teeba retkele minema. Amphiaraos oli sunnitud naist kuulama, kuna Amphiaraoase ja Adrastose varasema konflikti lahendusena oli kokku lepitud, et mõlemad kuulavad edaspidiste lahkarvamuste korral just Eriphyle otsust. Enne sõttaminekut vannutas Amphiaraos oma poegi, Alkmaionit ning Amphilochoost ema reetlikkuse eest tapma ning esimesel korral ebaõnnestuma määratud Teeba retke kord võidukalt täide viima. Adrastos pani kokku seitsme sõdalase väe, kuhu kuulusid lisaks talle endale argoslastest veel Amphiaraos, Kapaneus ja Hippomedon, lisaks Teeba Polyneikes, Aitoolia Tydeus ning Arkaadia Parthenopaios. Mõned allikad aga ei loe Polyneikest ning Tydeust seitsme hulka, vaid loetlevad nende asemel Eteoklose ning Mekisteuse.

Kui Seitse jõudsid Nemeasse, kus sel ajal valitses kuningas Lykurgos, otsisid nad allikat ning kuningapoja Opheltese hoidja Hypsipyle näitas neile teed. Korraks maha pandud kuningapoega aga ründas madu ning tappis ta. Adrastos ja ta kaaslased tapsid omakorda mao ja matsid poisi, Amphiaraos aga nägi poisi surma halva endena nende retkele ning nimetas ta ümber Archemoroseks, mis võiks tähendada hukatuse algust. Seitse sõdalast asutasid nüüd Archemorose mälestuseks Nemea mängud.¹³⁰

Teeba all ründas iga kangelane üht Teeba seitsmest väravast. Algul olid nad lahingus edukad ning sundisid Teebalased linna varjuma, kuid kui Kapaneus püüdis üle müüri noid ründama ronida, tabas teda Zeusi välg ja see sundis argoslasi tagasi pöörama. Mõlemad väed otsustasid, et määravaks peab saama Polyneikes ja Eteoklese kahevõitlus, ning vennad langesid võideldes teineteise käe läbi nagu ennustatud. Langesid ka enamik teisi argoslasi. Tydeus sai haavata Melanippose käe läbi, kes samuti hukkus, kui aga Athena, kes Tydeust soosis, tahtis ta parajasti surematuks teha, andis Amphiaraos Tydeusele Melanippose maharaiutud pea ja too kugistas alla tapetu ajud. Sellise võika teo peale loobus Athena oma plaanist, surev Tydeus aga palus Athenal

¹³⁰ Siinses käsitluses olulise Opheltese/Archemorose ning mao episoodist vt. täpsemalt Ogden 2013: 54–58.

anda surematuse kink kord tema pojale Diomedesele. Teeba alt põgenevale Amphiaraoosele avas Zeus maapinna, nii et ta ei surnud, kuid kadus surelike seast. Ainsana pääses elavana Argosesse tagasi Adrastos, kelle päästis tema müütilisest soost ning üleloomulikult kiire hobune Arion.

Epigoonid ning tõenäoliselt mingis osas ka *Alkmaionis* rääkisid järgmisest, kümme aastat hiljem toimunud retkest, mille võtsid ette seitsme kangelase pojad ning mille käigus neil õnnestus Teeba vallutada. *Alkmaionis* jutustas ilmselt sellest, kuidas Alkmaion tappis isa eest kätte makstes oma ema Eriphyle, mille eest teda erinüsed jälitasid. Alkmaion pages neist vabaneda püüdes esmalt Oiklese, seejärel Phegeose juurde Arkaadias ning hiljem edasi Achelose juurde Loode-Kreekas. Lõpuks tapsid Alkmaioni tema esimese naise vennad, kui ta püüdis Harmonia keed ja rüüd oma uuele naisele viia. Alkmaioni tapjad said aga omakorda tapetud tema imeväel ruttu suureks kasvanud poegade käe läbi, kes palju kannatusi põhjustanud väärisesemed lõpuks Delphis pühendasid ning ise Akarnaniasse välja rändasid.

Nagu näha, on Alkmaioni loo juures Argosega seonduvat üsna vähe. Tundub aga, et ta oli peamine võitleja epigoonide hulgas, kelle lugu Argosest lähtub, samuti leiab Argoses aset Eriphyle tapmine. Alkmaionil oli Argose mütoloogias roll ka Melampuse järeltulijana. Peamine Argose tasandikuga seostuv ning ka rituaalselt tähenduslik nendest kolmest eeposest on aga just *Thebais*.

Teeba sõdade sündmused olid teada juba varases eepikas. Hesiodos nimetab oma *Töodes ja Päevades* nii Trooja sõda, kui isandaid, kes võitlesid Teeba all „Oidipuse karjade pärast”. Karjade all võib ilmselt mõista vara ning selle kaudu ka võimu. Teeba sõja kangelastele ja sündmustele viidatakse korduvalt ka nii *Iliases* kui *Odüsseias*.¹³¹ Hesiodilistes kataloogides leiavad nimetamist Polyneikes, Adrastos, Amphiaraos, Tydeus ning Alkmaion.¹³²

Varaklassikalisest perioodist on säilinud Aischylose tragöödia *Seitse Teeba vastu*, mis räägib kangelaste esimesest sõjaretkest, küll läbi Teeba vaatenurga, kuid detailides ülaltoodud ülevaatele sarnanevalt. Peamine rõhk on vendade hukkumisel teineteise käe läbi. Aischylosel oli ka *Nemea* nimeline tragöödia, mis tõenäoliselt võis rääkida Opheltese/Archemorose surma ning Seitsme Nemeas peatumise loo ning olla osa Adrastosega seotud tetraloogiast, kuid säilinud fragmente meil selle kinnitamiseks ei ole.¹³³ Sellest episoodist kõneleb ka Euripidese fragmentaarselt säilinud

¹³¹ Vt. Hes. *Op.* 156–173; Homerose eepostes nt *Il.* 2.572, 4.370–410, 5.800–808, *Od.* 11.326–327, 15.243–248.

¹³² Adrastos: *fr.* 192 MW, Alkmaion: *fr.* 193 MW, Tydeus: *fr.* 12 MW, Polyneikes: *fr.* 193 MW.

¹³³ A. *fr.* 27A. Vt Aischylose *Nemea* kohta nt Sommerstein 2009: 154–155.

tragöödia *Hypsipyle*.¹³⁴ Samuti seostasid oma võidulauludes Nemea mängu Adrastose ja Seitsme Teeba-retkega Pindaros ja Bakchylides.¹³⁵

4.3. Teeba tsükkel ja Argose kultused

Teeba tsükli ning peamiselt *Thebaisega* seotud pärimuse juures võib näha kultuslikke seoseid kolme siinse töö kontekstis huvi pakkuva paigaga.

Esmalt olid Teeba vastu sõtta läinud kangelased meeles peetud Argose linnas, kus agoraal asus Teebas võidelnute kangelaskultusele viitav raidkiri – ΕΡΟΟΝ ΤΟΝ ΕΝ ΘΕΒΑΙΣ – mida dateeritakse 6. sajandisse.¹³⁶ Pausaniase ajal asusid agoraal Nemea Zeusile pühendatud templi lähedal ka nii esimese Teeba retke osaliste kui epigoonide kujud.¹³⁷ Tuntud on ka argoslaste annetatud Teeba sõja kangelaste kujud Delfis, mis Pausaniase andmetel pärinevad viiendast sajandist, kuid tänapäevase arvamuse kohaselt on pigem hilisemad.¹³⁸

Teiseks oli kultuslikult oluline Teeba vastu tee läinute tähenduslik peatuspunkt, Argose mägisel piirialal paiknev Nemea, kus asus seda epiteeti kandva jumala peamine pühakoht. Pausanias kirjeldab oma külastuse ajal mingis osas argoslaste kontrollitavatena nii Nemea Zeusi kultust kui tuntud Nemea võistlismänge, samuti mainib ta Opheltese hauda ja kultust ning Adrasteia allikat.¹³⁹ Tundub, et oluline osa sellest hilisest kultusmaastikust Nemeas on üsna varaste juurtega – Zeusi kultust võib Nemeas näha juba 8. sajandil eKr ning arhailise perioodi algusesse on Nemeas tagasi viidav ka hiljem Opheltesega seostatava kangelaskultuse kujunemine.¹⁴⁰ Kirjalikud allikad näitavad samuti, et Nemea Zeusi pühamut peeti antiikajal varaseks. Nimelt on see koht tähenduslik Hesiodose eluloopärimuses – Hesiodosele ennustati hukku Nemea Zeusi pühamus, mille peale ta sellest paigast eemale hoidis, sai aga siiski hukka Lokrise Oinoes, kus Nemea Zeusi samuti austati.¹⁴¹

¹³⁴ *Hypsipylest* ning erinevatest Nemea mängude asutamise lugudest vt. Doffey 1992.

¹³⁵ Vt nt Pi. N. 10; B. *Epin.* 9.

¹³⁶ Vt. Pariente 1992.

¹³⁷ Paus. 2.20.5.

¹³⁸ Vt. Paus. 10.10.3–4. Hall 1995: 612.

¹³⁹ Paus. 2.15.2–3.

¹⁴⁰ Vt Shelton 2009; Miller 2009; Zolotnikova 2009.

¹⁴¹ *Certamen* 215–254. Hesiodose surma pärimusest vt. ka Kivilo 2010: 25–36.

Huvitava tõlgenduse varase Nemea Zeusi kultuse kohta pakub välja Olga Zolotnikova, kes arvab, et Zeusi pühamul võis olla ka lihtsa oraakli taoline ennustuste andmise funktsioon. Nimelt seostab ta hukkunud poisi nime Opheltes sõnaga ὀφελός, mis vastandina Archemorose nimele võiks tähendada head ennet. See sobituks episoodiga Teeba pärimuses, kus Amphiaraos lapse surma ettemääratud määrgina tõlgendab. Samas võib aga nimi viidata ka mao rollile Opheltese surmas ning madu tähistavale sõnale ὄφις.¹⁴² Arhailine, hiljem Peloponnesose sõjas hävinud Zeusi tempel rajati Nemeas 6. sajandil eKr. Ka Argose ja Nemea tugevamad sidemed võivad sealjuures ulatuda umbes samasse perioodi.¹⁴³

Kolmandaks tähenduslikuks kohaks Argose ning kultuste seostamisel võib lugeda Sikyoni. Nimelt oli Sikyoni türann, 6. sajandi esimesel kolmandikul valitsenud Kleisthenes, Herodotose andmetel hädas Argose kuninga Adrastose kultusega, keda austati kangelasena Sikyoni agoraal. Kuna Kleisthenes oli Argosega sõjajalal, ei saanud ta sellist käitumist lubada ning seadis selle asemel sisse Adrastose vastu võidelnud Teeba Melanippose kultuse.¹⁴⁴ See lugu seostub ka ülal viidatud ning sageli *Thebaisega* seostatud fragmendiga, mis räägib Amphiaraoose ja Adrastose konfliktist, mille käigus viimane pidi mõneks ajaks just Sikyoni pagema.¹⁴⁵ Herodotos räägib sealsamas ka, et Kleisthenes pidi keelama laulikute võistlused, kuna esitatud Homerose laulud kippusid ülistama Argost ja argoslasi. Ülalmainitud seosed Adrastose ning Melanipposega annavad põhjust arvata, et need Homerose laulud tähendasid tõenäoliselt *Thebaise* materjali.

Thebaise kirjalik fikseerumine või ka laiema populaarsuse saavutamine võis sealjuures olla seotud Nemea mängudega. Nimelt on arvatud, et Nemea lähedal asuv ning sealsete võistlusmängude korraldamisega kõige otsesemalt seotud Kleonai võis mingil perioodil olla Sikyoni ning Kleisthenese kontrolli all, Nemea mängude asutamine 573. aastal aga võis olla märgilise tähtsusega sündmus muuhulgas Kleonai väljumisel Sikyoni ja Kleisthenese mõjusfäärist ning märkida koostöö tegemist hoopis Argosega (või siis Argose kontrolli alla sattumist). See selgitaks Teeba tsükli temaatika märgatavat populaarsuse kasvu 6. sajandi teisel veerandil ning sobituks ka Herodotose viidetest paistva Kleisthenese Sikyoni ja Argose vastasseisu konteksti.¹⁴⁶

¹⁴² Vt. Zolotnikova 2009, LSJ ὀφελός; ὄφις.

¹⁴³ Arhailisest Zeusi templist vt. nt. Miller 2009.

¹⁴⁴ Hdt. 5.67.

¹⁴⁵ Vt. alapeatükk 4.1.

¹⁴⁶ Toetun sellele teemale juures Torres-Guerra käsitlusele: vt. Torres-Guerra 2015: 241–243.

4.4. Kokkuvõte

Thebaise kangelastega kindlalt seotud kultust võib Argoses näha 6. sajandil. Nemea varase kangelaskultuse seos Ophelteseaga ei ole üheselt dateeritav, kuid seda ühendust võib Nemea tähtsuse tõttu Teeba pärimuses pidada tõenäoliselt küllalt varaseks. Herodotosele tuginedes saame Teebas sõdinute kultuslikku austamist vähemalt 6. sajandist näha lisaks ka Sikyonis.

Küsimus sellest, kas eepika on siin mõjutanud rituaali või rituaal eepikat, on aga keerulisem kui teiste Argosest lähtuvate eeposte puhul või vähemalt teistsugune. Opheltese episoodis võib küll näha võistlusmängudega seotud kultusmüüti ning loo mingil kujul esitamine või läbimängimine rituaalses kontekstis tundub tõenäoline, ülejäänud Teeba-vastase sõjaretke temaatika aga ei näi vähemalt teadaoleva põhjal taandatav rituaalsele struktuurile. Tegu on Trooja tsükliga omal moel võrreldava eepilise sõja looga, mis selgelt ei ole seotud vaid Argosega, mille kangelastele pühendatud kultus oli aga Argoses kindlasti varane. Nii võib siin mõelda kahes suunas. Esiteks võisid argoslased oma kultuslikult austatud kangelaste rolli selles ilmselt varaselt panhelleenliku sisu ja levikuga pärimuses tugevamalt rõhutada, et Teeba eepikat n-ö kodustada, lokaalselt tähenduslikumaks muuta ja samas ka kohaliku kultuse ning paiga prestiiži tõsta. Nii võis mõjuvõimu suurendav Argose polis seda eepilist seost ära kasutades leida ka uusi rituaalseid ning tseremoniaalseid viise oma kuulsuse rõhutamiseks. Teisalt aga võis pärimus osalusest Teeba sõjast olla Argoses pikka aega, võimalik et läbi varase rauaaja, lokaalselt edasi antud ja siinne pärimus võis seega eksisteerida paralleelselt ning suhestudes sama loo panhelleenlikuma variandiga, seda nii oma variatsioonidega toites kui sellest ammutades.

Kultuskeskuste ning religioosete pidustuste tähtsuse kasv arhailisel perioodil oli igal juhul tõenäoliselt kontekst, mis eepika ettekandmist soosis ja selle eepika võibolla ka uutmoodi aktuaalseks muutis. Argose eepilise tähtsuse rõhutamise juures võis sealjuures olla oluline roll Nemea mängudel, mille algatamise ning korraldamise juures oli Argos ilmselt tegev. Tõenäoliselt kaasnesid Nemea mängudega ka laulikute võistlused või eepilise materjali ettekandmised¹⁴⁷ ning kohalikul ja mängude korraldamisega seotud polisel oli võimalik esitatud materjali valikut kujundada. Nii aitas Nemea mängude varane panhelleenlik tähtsus ilmselt levida Argose

¹⁴⁷ Varane viide laulude esitamisele suurtel võistlusmängudel on nt. h. Hom. *Ap.* 146–164.

kohalikust pärimusest mõjutatud versioonil Teeba tsüklist (võib arvata, et Opheltese episood oli selles esituskontekstis eriliselt rõhutatud). Igal juhul on see pärimus edasises kreeka kirjanduses esitatud selgelt Argose vaatenurgast, mis võis olla Teeba eepika juures tavapärane juba varem, kui sai arhailises Argoses ilmselt eriliselt esile tõstetud, kohalikust Teeba traditsioonist värskest inspireeritud ning polise toleaeagse poliitilise ja kultusi kontrolliva rolliga seotud.

Kokkuvõte

Töös käsitletud neli eepost on kõik küllalt erinevad ning ka Argose kohalike kultustraditsioonidega seotud erineval moel. Peatükid järjestasin Phoroneuse suguvõsa põlvkondade järgi ja nagu tööst näha kajastab see järjekord mõnes mõttes ka liikumist selgemalt Argose päritolu eepika juurest panhelleenilisema materjali poole. Ehk on sellel kokkulangevusel ka oma tähenduslikkus ning mõned hiljem Argose konteksti jõudnud või hiljem välja kujunenud lood on siin omaks võetuna põimitud kokku kohaliku peamise müütilise suguvõsaga ning sobitatud selle nooremateks harudeks. Kangelaste sidumisel ühe või teise suguvõsaga ja suguvõsade sidumisel ühe või teise paigaga on kindlasti mängus ka poliitilised ajendid ning algselt erinevad sugupuud võivad olla koondatud ühte domineerivasse ja domineerivat polist esile tõstvasse genealoogiasse. Argose tasandikul võime sellist arengut tõenäoliselt pidada Argose linna puhul, mis omandas poliitilise ülemvõimu pronksiajal domineerinud Mückeene ja Tirynsi üle ning sellega seoses küllalt osavalt ka algselt ilmselt Mückeene ja Tirynsiga seotud müütilisi isikuid.

Kõigi siin käsitletud eeposte juures võime siiski näha pärimuse varast ning kultusega seostatavat kohalikku kihistust, ning nende eeposte kangelaste, sealhulgas ka panhelleenlikemate, kohalolekut Argose müüdis ei saa seostada üksnes hiliste laenudega. Küll on ilmselt ümber kujunenud ning kujundatud Argose kohalike piirkondade müütide omavahelisi suhteid ning seda suunaga ühtlustumise ning ühte suguvõssa koondumise poole.

Töö hüpotees, mille kohaselt käsitletud eeposed on tugevalt mõjutatud Argose tasandiku kultusmüütidest, peab väga tõenäoliselt paika *Phoronise* ja *Danaise* juures. Nende eepostega seotud pärimus on kirjalike allikate põhjal seostatav paljude erinevate paikade ja rituaalsete kontekstidega, millest mitmeid võib arheoloogiliste andmete põhjal pidada varajasteks. *Danaises* ja *Phoronises* tõenäoliselt räägitud lugude puhul on märgatav väga tugev läbipõimitus mõlema eepose erinevate elementide vahel, samuti ohtrad viited rituaalsele sfäärile, sealjuures konkreetsetele paikadele. Kuigi materjal on ka variatsioon, on selle põhijooned siiski muljetavaldavalt ühtsed, mis viitab samuti eepose aluseks olnud pärimuse varasele ühtlustumisele ning tähtsale rollile Argose tasandikul. Vähemalt Io ning danaiidide loo puhul on väga tõenäoline tugev seos 8. sajandi lõpul rajatud Argose Heraioniga ning usun, et selle pärimuse ühtsus ning tähtsus võiksid olla tagasiviidavad Heraioni kui tasandiku peamise kultuskeskuse esilekerkimise

perioodi. *Phoronise* puhul võib näha seost nii Heraioni kui Tirynsiga, ühe või teise esmasus jääb aga vaieldavaks.

Keerulisem on küsimus Melampuse puhul, kes oli selgelt geograafiliselt laiema haardega kangelane ning kelle müüt teadvustas tema päritolu Pylosest. Samas oli Argosega seonduv kindlasti väga oluline osa Melampuse pärimusest. Siinne töö ei anna vastuseid Melampuse kuju algsete juurte kohta, aga tundub, et Argoses oli ta kohal varakult ning tugevalt seotud ka rituaalse sfääriga. Nagu Phoroneust, Iod ja danaiide, seovad ka Melampust arvukad erinevad viited nii varaste pühapaikade kui rituaalsete kontekstidega. Eriti olulised temaga pärimuslikult seotud jumalused on Hera ja Dionysos, paikadest on Melampuse pärimuses oluline Tiryns, võimalik et ka Argos. Samuti on mainitud Sikyoni, mille arhailine kultuslik seos Argosega ilmneb ka Teeba sõja pärimuses. Argose-keskse Melampuse pärimuse juures on tugevalt tajutav ühelt poolt tüdrukute initsiatsiooniriituste, teiselt poolt bakhantliku Dionyose austamise rituaalne kontekst. Kokkuvõttes tundub, et kuigi Melampus oli oma olemuselt erinevaid piirkondi ühendav panhelleeniline tegelane, on tema Argose episoodid varases eepikas edasi antud kohaliku rituaalset konteksti aimata laskval moel ning seega tõenäoliselt Argose kultusmüüdist mõjutatult.

Thebaise puhul võib Teeba sõdade teemat näha küll juba varakult panhelleenilise loona, kuid võimalikuks võib pidada kohaliku Teeba sõja pärimustraditsiooni ning panhelleenlikuma versiooni paralleelset eksisteerimist ning vastastikke mõjusid. Samuti on Teeba eepika kangelased Argoses, Sikyonis ja Nemeas varakult kultuslikult austatud ning *Thebaise* Nemea episoodi seos Nemea mängudega selgelt olemas mängude asutamisest peale. Arhailises poliitilises ja religiooses kontekstis muutus ka võimalus rõhutada oma kesket rolli Teeba eepikas Argose jaoks ilmselt järjest olulisemaks ning seetõttu said nii selle pärimusega seotud kultused kui eepika esile tõstetud.

Kokkuvõttes on peamine üldistus, mida töös analüüsitud materjali pinnalt saab teha, see, et kõigi vaadeldud eepostega seotud pärimus oli Argose tasandikul tuntud varakult ja hiljemalt 6. sajandiks kindlalt siin kinnistunud. Kõigi käsitletud eeposte puhul on ka äärmiselt tõenäoline, et Argose kultusmüüdid on neid oluliselt mõjutanud. *Thebaise* puhul on sealjuures oluline ka võimalus kohaliku ning panhelleenilise eepilise pärimuse kohtumisest ning vastastikusest mõjust.

Argose müütide ühtlustumise juures võib esile tuua kaht tasandit. Esmalt tuleb pidada oluliseks 8. sajandi lõpus esile tõusnud religiooni või vähemalt avaliku kogukondlikult väljendatava

religioossuse tähtsuse kasvu, mille eriti väljapaistvaks väljenduseks võib pidada sel perioodil loodud kogukondadevahelist pühamut Heraionit. Juba arhailises materjalis on nähtav Argose müütide seostamine erinevate paikadega ning natuke erinevates versioonides, materjali analüüs aga võimaldab neid vastuolusid tõlgendada mitmel moel ning kindla „algversioonini” jõudmine on sageli pea võimatu. Usun, et selle sisemiselt mitmekesise pärimusühtsuse taga on religioosse sfääri muutumine ning teatav kollektiviseerumine 8. sajandil, millega koos mängis rolli ka tugevneva Argose linna poliitiline püüd tähtsamaid kultusi keskselt endaga siduda. Kogukondi ühendavate pühamute ning nendega seotud pidustuste olulisem esilekerkimine tähendas ka erinevaid müütiliste lugudega seotud rituaale, mis ühendasid mingil määral ilmselt ka eraldiseisvaid tasandiku asulaid, ja mille kaudu tekkis ka erinevaid esituskontekste eepilistele lauludele.

Teine pärimuse ühtlustumise ja ilmselt tugevama kinnistumise periood tundub olevat 6. sajandi algus, mil seos Nemea mängudega andis Argosele võimaluse oma mütoloogiaga ning vaatenurgaga seotud eepikat ülekreekalise tähtsusega sündmustel esitada ja populariseerida. Argose süžeede edasine populaarsus kreeka kirjanduses võis sealjuures saada peamise impulssi just sellest perioodist ning esituskontekstist.

Siinse töö tulemused pakuvad võimalusi erinevateks edasisteks uurimissuundadeks. Kohalike kultuste mõju varasele eepikale oleks kindlasti mõtet sarnasel moel vaadelda ka teiste piirkondade juures, Argoski aga pakub võimalusi edasiseks uurimiseks. Nii võiks varase rauaaja ning proksiaja arheoloogilise materjali kaasamise abil püüda näha religioosseid arenguid, mis 8. sajandil esile kerkinud pühamute ja rituaalideni viisid, hilisemate sajandite allikad aga võiksid anda rohkem võimalusi rituaali ning kirjanduslike tekstide vastastike mõjude uurimiseks.

Kasutatud

Sõnaraamatud

Liddell, Henry George, Roberts Scott, eds., Sir Henry Stuart Jones, Roderick Mc Kenzie, rev. (1968) *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Allikad

Aelianus. *Varia Historia* = Hercher, R, ed. (1971) [1866] *Claudii Aeliani de natura animalium libri xvii, varia historia, epistolae, fragmenta, vol. 2*. Leipzig: Teubner.

Aischylos = Murray, Gilbert (1960) [1955] *Aeschyli tragoediae*. Oxford: Clarendon Press.

Archilochos = West, Martin Litchfield, ed. (1971) *Iambi et elegi Graeci*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press.

Aristophanes. = Coulon, V., M. van Daele (1967) [1928] *Aristophane*, vol. 4.

Paris: Les Belles Lettres.

Bakchylides = Irigoin, Jean, ed. (1993) *Bacchylide. Dithyrambes, épinicies, fragments*. Paris: Les Belles Lettres.

Certamen Homeri et Hesiodi = Allen, Thomas William (1969) [1912] *Homeri opera*, vol. 5. Oxford: Clarendon Press.

EGEF = Tsagalis, Christos, ed., transl., comm. (2017) *Early Greek Epic Fragments I: Antiquarian and Genealogic Epic*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

EGM = Fowler, Robert Louis Herbert, ed. (2000) *Early Greek Mythography I: Texts*. Oxford: University Press.

Euripides. *Phoenissae*. = Diggle, James (1994) *Euripidis fabulae*. vol. 3. Oxford: Clarendon Press.

Eusebios. *Chronikon*. = Karst, Josef, ed. (1911) *Die Chronik des Eusebius aus dem Armenischen Übersetzt*. Leipzig: J.C. Hinrich'sche Buchhandlung.

FGrHist = Jacoby, Felix, ed. (1954) *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Teil 3. Brill: Leiden.

Herodotos = Legrand, Philippe–Ernest, ed. (1932-1968) *Hérodote. Histoires, 9 vols.* Paris: Les Belles Lettres.

Hesychios = Ritschelio, Friderico, ed. (1864) *Hesychii Alexandrini lexicon.* Jena: Typis Mauj.

Homeros. *Ilias* = Allen, Thomas William, ed. (1931) *Homeri Ilias, vols. 2–3.* Oxford: Clarendon Press.

Homeros. *Odüsseia* = Von der Mühl, Peter, ed. (1962) *Homeri Odyssea.* Basel: Helbing & Lichtenhahn.

Homerose hümnid. = Allen, Thomas William, W. R. Halliday, W. R. Sikes, eds. (1936) *The Homeric hymns.* Oxford: Clarendon Press.

Hyginus. *Fabulae* = Rose, Herbert Jennings, ed. (1933) *Hygini Fabulae.* Leiden: A. J. Sijthoff.

MW = Merkelbach, Reinhold, Martin Litchfield West, eds. (1967) *Fragmenta Hesiodica.* Oxford: Clarendon Press.

Ovidius. *Metamorfoosid* = Frank Justus Miller. G. P. Goold, ed., transl., comm. (1916) *Ovid. Metamorphoses, Volume I: Books 1-8.* Cambridge, Ma: Harvard University Press (Loeb Classical Library 42).

Pausanias. *Periegesis* = Spiro, Friedrich, ed. (1967) [1903] *Pausaniae Graeciae descriptio, 3 vols.* Leipzig: Teubner.

PEG = Bernabé, Alberto, ed. (1996) *Poetae epici Graeci. Testimonia et fragmenta, Pars I.* Stuttgart/Leipzig: Teubner.

Pindaros. = Maehler, Herwig (post Bruno Snell) (1971) *Pindari carmina cum fragmentis I.* Leipzig: Teubner.

Plutarchos. *Aetia Romana et Graeca* = Titchener, John Bradford, ed. (1971) [1935] *Plutarchi moralia, vol. 2.* Leipzig: Teubner.

Plutarchos. *Fragmendid* = Sandbach, Francis Henry, ed. (1967) *Plutarchi moralia, vol. 7.* Leipzig: Teubner.

Pseudo-Apollodoros = Frazer, James George, ed., transl., comm. (1921) *Apollodorus. The Library*. 2 vols. Cambridge MA/London: Cambridge University Press (Loeb Classical Library 121-122).

SEG = Woodhead, Arthur G. (1958) *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Vol. XV Leiden: Sijthoff.

Sophokles. Elektra = Dain, Alphonse, P. Mazon, eds. (1968) [1958] *Sophocle*, vol. 2. Paris: Les Belles Lettres.

Strabon = Meineke, Augustus, ed. (1969) [1877] *Strabonis geographica*. 3 vols. Leipzig: Teubner.

Suda leksikon = Adler, Ada, ed. (1931) *Suidae lexicon*. Leipzig: Teubner.

Thukydidēs = Jones, Powell, eds. (1942) *Thucydidis historiae*. 2 vols. Oxford: Clarendon Press.

Käsitlused

Allen, Thomas William (1909) ‘Argos in Homer’ – *The Classical Quarterly* Vol.3, No. 2., lk 81-98.

Andersen, Øivind, Dag T. T. Haug, eds. (2012) *Relative Chronology in Early Greek Poetry*. Cambridge: University Press.

Bernardini, Paola Angeli, ed. (2004) *La Città di Argo: Mito, storia, Tradizioni poetiche*. Roma: Edizioni dell’Ateneo.

Bremmer, Jan (1984) ‘Greek Maenadism Reconsidered.’ – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, vol. 55, lk 267-286.

Bremmer, Jan (2006) *Greek Religion*. Oxford: University Press.

Bremmer, Jan (2015) ‘Myth and Ritual in Ancient Greece: Observations on a Difficult Relationship.’ – *Griechische Mythologie und Frühchristentum*. Ed. R. von Haeling. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Burkert, Walter (1970) ‘Jason, Hypsipyle, and New Fire at Lemnos: a Study in Myth and Ritual.’ – *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 20, No. 1, lk 1–16.

Burkert, Walter (1983) [1972] *Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.

- Burkert, Walter (1985) [1977] *Greek Religion: Archaic and Classical*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Casadio, Giovanni (1994) *Storia del culto di Dioniso in Argolide*. Roma: Gruppo Editoriale Internazionale.
- Cingano, Ettore (2009) ‘The Hesiodic Corpus’ – *Brill’s Companion to Hesiod*. Ed. F. Montanari, A. Rengakos, C. Tsagalis. Leiden/Boston: Brill, lk 91-130.
- Cingano, Ettore (2015) ‘Epigonoï’ – *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception: A Companion*. Ed. M. Fantuzzi, C. Tsagalis. Cambridge: University Press.
- Davies, Malcolm (1986) *Prolegomena and Paralegomena to a New Edition (with Commentary) of the Fragments of Early Greek Epic*. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht. (Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen: I. philologisch-historisch Klasse.)
- Debiasi, Andrea (2015) ‘Alcmeonis.’ – *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception: A Companion*. Ed. M. Fantuzzi, C. Tsagalis. Cambridge: University Press.
- Dorati, Marco (2004) ‘Pausania, le Pretidi e la triarchia argiva.’ – *La Città di Argo: Mito, storia, Tradizioni poetiche*. Ed. P. A. Bernardini. Roma: Edizioni dell’Ateneo.
- Dowden, Ken (1989) *Death and the Maiden: Girls’ Initiation Rites in Greek Mythology*. London/New York: Routledge.
- Drews, Robert (1979) ‘Argos and Argives in the Iliad’ – *Classical Philology* Vol. 74, No. 2, lk 111–135.
- Eidinow, Esther, Julia Kindt, eds. (2015) *The Oxford Handbook of Ancient Greek Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Fantuzzi, Marco, Christos Tsagalis, eds. (2015) *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception: A Companion*. Cambridge: University Press.
- Foley, Anne (1988) *The Argolid 800-600 B.C.: An Archaeological Survey: Together with an Index of Sites from the Neolithic to the Roman Period*. Göteborg: Paul Åströms förlag.
- Foley, John Miles, ed. (2009) *A Companion to Ancient Epic*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Foley, John Miles, Justin Arft (2015) 'The Epic Cycle and Oral Tradition' – *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception: A Companion*. Ed. M. Fantuzzi, C. Tsagalis. Cambridge: University Press, lk 78–95.

Fowler, Robert, ed. (2004) *The Cambridge Companion to Homer*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fowler, Robert (2013) *Early Greek Mythography II: Commentary*. Oxford: Oxford University Press.

Frazer, James George, ed., transl., comm. (1921) *Apollodorus. The Library*. 2 vols. Cambridge MA/London: Cambridge University Press. (Loeb Classical Library 121-122.)

Gennep, Arnold van (2020) [1909] *Siirderiitused*. Tlk. Anti Saar. Tartu: Ülikooli Kirjastus.

Hall, Jonathan. (1995) 'How Argive Was the "Argive" Heraion? The Political and Cultic Geography of the Argive Plain, 900-400 B. C.' – *American Journal of Archaeology*, Vol. 99, No. 4 (Okt. 1995), lk. 577-613.

Hall, Jonathan (1997) *Ethnic Identity in Greek Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hall, Jonathan (2007) *A History of the Archaic Greek World ca. 1200-479 BCE*. Malden, Ma: Blackwell.

Henrichs, Albert (1974) 'Die Proitiden im hesiodischen Katalog.' – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, vol. 15, lk 297-301.

Huxley, George Leonard (1969) *Greek Epic Poetry: from Eumelos to Panyassis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Jost, Madeleine (1992) 'La légende de Mélampous en Argolide et dans le Péloponnèse.' – *Polydipsion Argos: Argos de la fin des palais mycéniens à la constitution de l'État classique*. Ed. M. Piérart. Paris: Diffusion de Bocard, lk 173-184. (*Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément 22.*)

Kelly, Thomas (1976) *A History of Argos to 500 B.C.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Kerenyi, Carl 1996 [1976] *Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life*. Princeton NJ: Princeton University Press. (Bollingen Series 65, vol. 2.)
- Koning, Hugo H. (20) ‘The Hesiodic Question.’ – *The Oxford Handbook of Hesiod*. Ed. A. C. Loney, S. Scully. Oxford: University Press, lk. 17–29.
- Kowalzig, Barbara (2007) *Singing for the Gods: Performances of Myth and Ritual in Archaic and Classical Greece*. Oxford: University Press.
- Kõiv, Mait (2003) *Ancient Tradition and Early Greek History: The origins of States in Early Archaic Sparta, Argos and Corinth*. Tallinn: Avita.
- Kõiv, Mait (2006) “”Ilias”, “Odüsseia” ja Homerose küsimus” – Homeros. *Odüsseia*. Tlk August Annist. Tallinn: Varrak, lk 321-340.
- Kõiv, Mait (2011) ‘A Note on the Dating of Hesiod’ – *Classical Quarterly* Vol. 61, No.2, 355–377.
- Kõiv, Mait (2015) ‘Cults, Myths and State Formation in Archaic Argos.’ – *When Gods Spoke: Researches and Reflections on Religious Phenomena and Artefacts. Studia in Honorem Tarmo Kulmar*. Ed. P. Espak, M. Läänemets, V. Sazonov. Tartu: Ülikooli kirjastus, 125-161.
- Lane Fox, Robin (2010) [2008] *Travelling Heroes: In the Epic Age of Homer*. New York: Vintage Books.
- Loney, Alexander C., Stephen Scully, eds. (2018) *The Oxford Handbook of Hesiod*. Oxford: Oxford University Press.
- Lord, Albert Bates (1974) [1960] *The Singer of Tales*. New York: Atheneum.
- Marinatos, Nanno (1993) *Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol*. Columbia SC: University of South Carolina Press. (Studies in Comparative religion.)
- Miller, Stephen G. (2009) ‘The Early Temple of Zeus at Nemea’ – *The Corinthia and the Northeast Peloponnese: Topography and History from Prehistoric Times until the End of Antiquity*. Ed. K. Kissas, W.-D. Niemeier. München: Hirmer Verlag.
- Mitchell, Lynette Gail (2001) ‘Euboean Io’ – *The Classical Quarterly* Vol. 51, No. 2, lk 339–352.

- Montanari, Franco, Antonios Rengakos, Christos Tsagalis, eds. (2009) *Brill's Companion to Hesiod*. Leiden/Boston: Brill.
- Montanari, Franco, Antonios Rengakos, eds. (2012) *Homeric Contexts: Neoanalysis and the Interpretation of oral Poetry. Trends in Classics – Supplementary Volumes, Vol 12*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Montanari, Franco, Antonios Rengako, eds. (2014) *Theban Resonances in Homeric Epic. Trends in Classics Vol.6, No.2*. Berlin/München/Boston: Walter de Gruyter.
- Morris, Ian, Barry Powell, eds. (1997) *A New Companion to Homer*. Leiden/New York/Köln: Brill.
- Most, Glenn Warren, ed., transl., comm. (2018a) *Hesiod I. Theogony, Works and Days, Testimonia*. Cambridge, MA/London: Harvard University Press (Loeb Classical Library 57).
- Most, Glenn Warren, ed., transl., comm. (2018b) *Hesiod II. The Shield, Catalogue of Women, Other Fragments*. Cambridge, Ma/London: Harvard University Press (Loeb Classical Library 503).
- Nagy, Gregory (2015) 'Oral traditions, written texts and questions of quthorship' – *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception: A Companion*. Ed. M. Fantuzzi, C. Tsagalis. Cambridge: University Press, lk 59–77.
- Ogden, Daniel (2013) *Drakon: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*. Oxford: University Press.
- Otto, Walter (1965) [1933] *Dionysus: Myth and Cult*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- Pariente, Anne (1992) 'Le monument argien des "Sept contre Thèbes"' – *Polydipsion Argos: Argos de la fin des palais mycéniens à la constitution de l'État classique*. Ed. M. Piérart. Paris: Diffusion de Boccard, lk. 195–229. (*Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément 22*.)
- Parker, Robert (2011) *On Greek Religion*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- Philippa-Touchais, Anna, Gilles Touchais. (2012) *New evidence for an Archaic sanctuary on the Aspis hill at Argos*.

https://www.academia.edu/32869419/New_evidence_for_an_Archaic_sanctuary_on_the_Aspis_hill_at_Argos (vaadatud 24.05.2021).

Piérart, Marcel (1992a) “Argos assoifée” et “Argos riche en cavales”. Provinces culturelles à l’époque proto-historique.’ – *Polydipsion Argos: Argos de la fin des palais mycéniens à la constitution de l’État classique*. Ed. M. Piérart. Paris: Diffusion de Boccard, lk 119-155. (*Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément 22.*)

Piérart, Marcel, ed. (1992b) *Polydipsion Argos: Argos de la fin des palais mycéniens à la constitution de l’État classique*. Paris: Diffusion de Boccard, lk 99-118. (*Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément 22.*)

Price, Simon (1999) *Religions of the Ancient Greeks*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rutherford, Ian (2012) ‘The *Catalogue of Women* within the Greek epic tradition: allusion, intertextuality and traditional referentiality’ – *Relative Chronology in Early Greek Poetry*. Ed. Ø. Andersen, D. T. T. Haug. Cambridge: University Press.

Shelton, Kim S. (2009) ‘Nemea before Zeus. Prehistory and Early History’ – *The Corinthia and the Northeast Peloponnese: Topography and History from Prehistoric Times until the End of Antiquity*. Ed. K. Kissas, K., W.-D. Niemeier. München: Hirmer Verlag.

Smith R. Scott, Stephen M. Trzaskoma, transl., comm. (2007) *Apollodoros Library and Hyginus’ Fabulae: Handbooks of Greek Mythology*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.

Sommerstein, Alan H. ed. (2019) *Aeschylus. Suppliants*. Cambridge: University Press.

Zolotnikova, Olga (2009) ‘Cult Places of Zeus in the Northeastern Peloponnese in the Geometric - Late Archaic Periods’ – *The Corinthia and the Northeast Peloponnese: Topography and History from Prehistoric Times until the End of Antiquity*. Ed. K. Kissas, K., W.-D. Niemeier. München: Hirmer Verlag.

Taplin, Oliver (2019) ‘Muusade lättel: Homeros ja homeroslik luule.’ – *Kirjandus Kreeka ja Rooma maailmas*. Ed. Oliver Taplin, tlk Kersti Unt. Tartu: Ülikooli kirjastus, lk 37-72.

Tomlinson, Richard (2014) [1972] *Argos and the Argolid: From the End of the Bronze Age to the Roman Occupation*. London: Routledge & Kegan Paul.

Torres-Guerra, José B (2015) ‘Thebaid.’ – Fantuzzi, Marco, Christos Tsagalis, eds. (2015) *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception: A Companion*. Cambridge: University Press.

Tsagalis, Christos, ed. (2017) *Early Greek Epic Fragments I: Antiquarian and Genealogic Epic*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

Versnel, Hendrik Simon (Henk) (2014) [1990] ‘What’s Sauce for the Goose is Sauce for the Gander: Myth and Ritual, Old and New.’ – *Approaches to Greek Myth. Second Edition*. Ed. L. Edmunds. Baltimore: John Hopkins University Press, lk. 86-152.

Wathelet, Paul (1992) ‘Argos et Argolide dans l’épopée, spécialement dans le *Catalogue de Vaisseaux*’ – *Polydipsion Argos: Argos de la fin des palais mycéniens à la constitution de l’État classique*. Ed. M. Piérart. Paris: Diffusion de Boccard, lk 99-118. (*Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément 22.*)

West, Martin Litchfield (1985) *The Hesiodic Catalogue of Women: Its Nature, Structure and Origins*. Oxford: Clarendon Press.

West, Martin Litchfield, ed., comm., transl. (2003) *Greek Epic Fragments*. Cambridge, Ma/London: Harvard University Press.

Summary

The aim of this thesis is to discuss the connections between local cult myths and early Greek epic in a specific area – the Argive plain in the Peloponnese. It was one of the most important centres of power and culture in Greece in the Bronze Age and names of important Bronze Age settlements in the plain are often mentioned in Homeric poetry. But there are also several mythical stories specifically connected to Argos that we know from Greek mythography, historical writing, poetry and drama, that probably became more widely known through the medium of early archaic epic. The epic poems that this thesis focuses on – *Phoronis*, *Danais*, *Melampodea* and *Thebaid* - have survived in a very fragmentary form, but the plots are known almost certainly, through later works inspired by these epics. The most important cult centres that can be connected to this material are the Argive Heraion, different sanctuaries in Argos (the polis), and Lerna. Lyrkeia and nearby Nemea are also significant. Mycenae and Tiryns were most likely also important centres of both power and religion but when Argos became the most important polis in the plain, these settlements fell under its power and were later destroyed by it, the local mythology of Mycenae and Tiryns being skillfully integrated into an Argive-centered system and mythology. Tiryns still remains important in several of the epics explored. The importance of the Argive river Inachos, who is the forefather of most local heroes, must also be stressed.

The question I explore is to what extent could these early epics have been based on local Argive cult myths and connected to specific ritual contexts, and could they also in turn have influenced the cult myths.

The first chapter gives a brief overview of the role of the Argive plain in early Greek epic generally and explains why the specific epics were chosen for further exploration – the centrality of Argos in their plot or viewpoint being the main criteria.

Each following chapter starts with the background knowledge we have of the epic, possible author, date, remaining fragments and the general theme. Then the plot of the epic is told, based mostly on late complete versions, especially those of Pseudo-Apollodorus. This is followed by an overview of the archaic and early classical sources that tell or mention the stories, and analysis of possible contradictions and problems that the textual material presents. The second half of each chapter is dedicated to the connection of that material to local cults. Pausanias' late descriptions

of the religious landscapes of Argos are used here in combination with archeological data concerning archaic Argos. Each chapter ends with a conclusion of the likely connections between the specific epic material discussed and the local cults.

Chapter two discusses two epics, *Phoronis* and *Danais*. Both are clearly very local to Argos and are most often dated to the 6th century BC. Nothing is known about the authorship. *Phoronis* was the epic of the local culture hero, Phoroneus, the first man who also brought fire to the Argives. He had cult connections to Argos and Tiryns. *Danais* told the story of Io, the priestess of Hera and lover of Zeus who had to flee to Egypt from the plain. Her descendants, Danaos and his fifty daughters returned a few generations later. The fifty sons of Danaos' brother Aigyptos followed and a marriage took place between the Danaids and the Aigyptids but all but one of the Danaides murdered their husbands on the wedding night, obeying the orders of their father. The one girl whose husband remained alive, Hypermnestra, became the priestess of Hera, like Io had once been. Most of the important Argive heroes are the descendants of her and Lynceus, her husband. The characters of this epic have connections to Lerna, Lyrkeia, Argos and (most importantly) Heraion and to the cults of Hera and Demeter, possibly others. There are many possibilities of cultic connections between the heroes (and heroines) of the two epics and it is very likely that the epics were in this case strongly influenced by local cult myth.

Chapter three focuses on *Melampodia*, in ancient Greece often considered to be authored by Hesiod. The epic might have described many different seers of Greek tradition but its focus must have been Melampus, the famous *mantis* born in Pylos but later a king in Argos. The story of Melampus in Argos tells the story of how he cured the daughters of the Tirynthian king Proetus or the women of Argos – in both cases the story told about women driven mad by a divinity and abandoning their homes and running wild in wilderness. Proetus cured the wild girls and both him and his brother Bias married one of them and received also one third of the kingdom. there are many versions of the story, contradicting in details, but the cultic connections to either Hera, Dionysos or both seem very likely. The story seems to be connected to either an initiatory context or Bacchic ritual. Several sanctuaries are mentioned, most importantly that of Hera in Tiryns. In conclusion it may be said that *Melampodia* was clearly a more panhellenic epic but the cult connections to Argos are early and it is likely that the epic and later literary versions inspired by it were strongly influenced by Argive cult myth.

Chapter three focuses on *Thebaid*, one of the epics of the Theban cycle. It is often dated to the 6th century BC and in ancient Greece was often thought to be the work of Homer. *Thebaid* told the story of the seven heroes who went from Argos to help Polyneices, the son of Oedipus, to win back power in Thebes from his brother Eteocles. Among the heroes are the Argive king Adrastus and Melampus' descendant and also a seer Amphiaraus. Their war effort is doomed, as Amphiaraus knows, but he is deceived by his greedy wife and forced to participate. In Nemea the heroes stop and as the nurse of the local king's son shows them the way to a spring, the king's son Opheltes is killed by a snake. That is considered a bad omen and the Nemean games are started in the boy's memory. The heroes continue to Thebes where all are destroyed, except for Adrastus, and perhaps Amphiaraus, who is swallowed by the earth and made immortal underground. The story has obvious connections to the Nemean games, where early hero cult of Opheltes is also likely, and several of the warriors were worshipped as heroes in Argos and Sikyon. Here the influences between cult and epic have probably moved both ways. *Thebaid* was a panhellenic epic but one in which Argives had an important role, perhaps due to the memory of the bronze age fame of the region. It is also likely that there was a local tradition parallel with the panhellenic one, connected to the same epic material, and that these traditions influenced each other mutually. In the archaic age it is likely that the Argive polis used the epic to add to their political power and control over local cult places and so the Argive point of view and local heroes were perhaps newly emphasized, especially in connection with the founding of Nemean games in 573 BC.

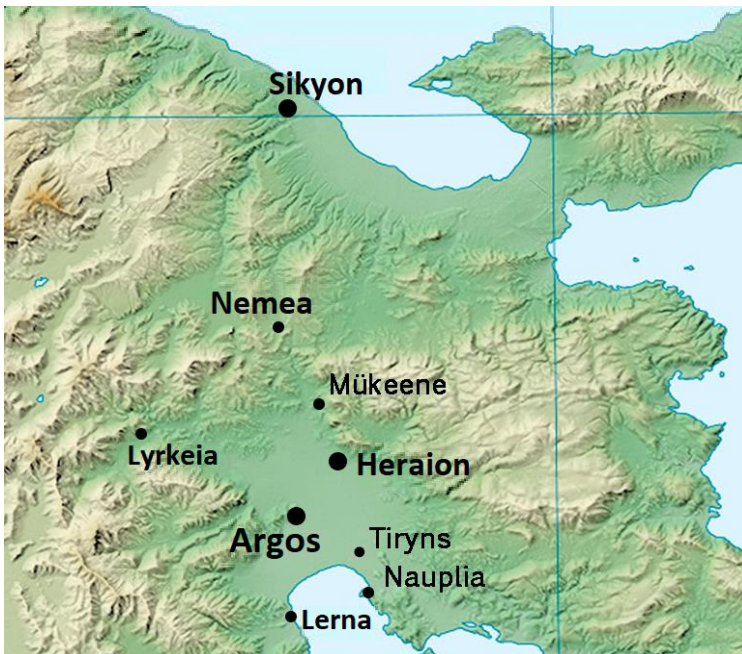
In conclusion it can be said that the mythic stories connected to all the analyzed epics were clearly known in the Argive plain quite early and had also cultic connections which can be seen at least by the 6th century BC. In the cases of *Phoronis*, *Danais* and *Thebaid* it can be said that it is very likely the cult myths of the Argive plain have influenced the epics. With *Thebaid* the influence has probably gone both ways and political motivations can also be more clearly seen.

The most important contexts that are likely to have contributed to the cultic influences to epic are probably the general rise of the importance of public religion in late eighth century BC, which culminated in the founding of the Argive Heraion, the most important cult centre in the plain, and the founding of the Nemean games in the first third of the sixth century BC, which probably gave the Argives opportunities to perform their versions of the epic tradition to a wide panhellenic audience.

Lisa 1: Argose tasandik Peloponnesosel

Lisa 2: Argose tasandik

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elo-Mall Toomet

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Argose kohalikud kultustraditsioonid ja varane kreeka eepika: vastastikused seosed“, mille juhendajad on Mait Kõiv ja Neeme Näripä, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

autori nimi Elo-Mall Toomet
***pp.kk.aaaa* 24.05.2021**